

**Zsidókérdés 1917 – „Zsidókérdés” 2017: Király Júlia, Kőbányai János,
Parászka Boróka, Szántó T. Gábor, Totth Benedek**

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2018. március / XXX. évfolyam 3. szám

SZOMBAT

Interjú
Náray Tamással

Rabbi Panda:
Purimspiel

Sára megérint
– ki volt
Petri György
műzsája?

Legyél, aki vagy!

Interjú
Tisza Katával

Éljen jogaival!

Rendelkezzen adója

1%-áról a zsidó közélet
és kultúra független fóruma,
a **Szombat** javára!

Adószámunk:

18165850-1-42

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 190 forint kedvezménnyel*** mindössze 21 960 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Öné a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

* Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezmény:

Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzír | Fonó Budai Zeneház
| Írók Boltja | Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház |
Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Nemzeti
Táncszínház | Örkény Színház | Petőfi Irodalmi Múzeum |
Szkéné Színház | Trafó | Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezmény: Transzit Art Café

7% kedvezmény: Lira Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs

TARTALOM

4 | Szántó T. Gábor:

Zárszó helyett

(Zsidókérdés 1917

– „Zsidókérdés” 2017)

6 | Király Júlia:

Ugyanazt a vitát ugyanúgy

8 | Kőbányai János:

„Te milyen klubba

jelentkeztél volna?”

12 | Parászka Boróka:

A háritók, az elhallgatók

meg a passzívak

14 | Totth Benedek:

Kíméletes könyörtelenséggel

16 | Szerkesztő kollégánk,

Gadó János 60. születésnapjára

17 | Gadó János:

Nemzetkáromlás

19 | Az legyen, aki!

Interjú Tisza Katával

22 | „Nekem megvan

a saját Örökkévalóm”

24 | Veszprémy László Bernát:

„Baljós keleti báj

a politikában”?

(Zsidó nők és nőmozgalom

a két háború közötti

Magyarországon)

27 | Rabbi Panda:

Purimspiel

(Hangulatkép Náchson ben

Áminádáv történetére)

28 | Németh Ványi Klári:

Sára megérint

(Kepes Sára zeneszerző, költő

emlékének)

28–34. SÁRA MEGÉRINT

2018. március

5778. Ádár / Niszan

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor, Itamár József-Keszt
Kovács András, Seres László
Tatár György, Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenhe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Németh Ványi Klári, Rubin Eszter
Schranz Rebecka, Seres Attila
Szarka Zsuzsa, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Erzsébetvárosi Önkormányzat
Mazsók
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Reviczky Zsolt

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2018. február 15-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüskőry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

EGY KLASSZIKUS

Száz éve, 1917-ben jelent meg a nevezetes zsidókérdés vita a Huszadik Század c. folyóirat hasábjain. Ebből az alkalomból lapunk alábbi körkérdést intézte a magyar szellemi élet néhány képviselőjéhez.

Szántó T. Gábor

ZÁRSZÓ HELYETT

Zsidókérdés 1917 – „Zsidókérdés” 2017

A Huszadik Század folyóirat 1917-ben a zsidókérdésről feltett körkérdésének centenáriuma, tavaly, mintegy hatvan társadalomtudóst, művészt, közírókat kérdeztünk meg, hogyan látják a többség és a zsidók viszonyát ma – amikor már nem beszélhetünk abban az értelemben zsidókérdésről, ahogyan száz évvel ezelőtt –, és ki mit tehet, hogy a viszony javuljon.

A megkérdezetteknek több mint a fele érdemben válaszolt, ami igen jó arány. Írásaikat a Szombat 2017. decemberi, 2018. januári, februári és jelen, márciusi számunkban olvashatják.

Többség és kisebbség együttélésének minőségét firtató kérdés mindig felvethető, ezért zárszó helyett csupán két gondolatot ajánlanék megfontolásra.

A zsidókérdés mint társadalmi jelenség, véleményem szerint mára megszűnt.

A zsidók a 19. század második felében és a 20. század első felében kiugró szerepet játszottak a közép-kelet-európai és ezen belül a magyar polgárosodásban, a tőke és a tudástőke arányszámukon messze túlmutató felhalmozásában. A zsidóság számaránya a többséghez képest a vészidőszak iszonyatos vesztesége és a kivándorlás következtében drámaian csökkent. A kommunista diktatúra megtépázta a polgárságot, melyhez a döntő részben fővárosi, túlélő zsidóság tar-

VITA CENTENÁRIUMÁN

Száz év elteltével a „zsidókérdés”, még inkább annak „megoldása” már csak idézőjelben használható fogalmak.

Így ma azt kérdezzük:

– Hogyan jellemezné zsidók és nem zsidók (bárhogy is definiáljuk e csoportokat) együttélését a mai Magyarországon?

– Az elmúlt száz év és a jelen ismeretében, kinek miben kellene változtatni ahhoz, hogy a helyzet javuljon?

A kérdésekre érkezett válaszokat lapunk 2017. decemberi számában kezdtük el közölni. Alább a beérkezett válaszok negyedik csoportját olvashatják. További hozzászólások közlésétől sem zárkózunk el.

tozott, a rendszer oktatáspolitikája jelentős társadalmi mobilitást, gazdaságpolitikája késői szakasza pedig szerény mértékű polgárosodást eredményezett. Az 1989-90-es rendszerváltást követő két és fél évtized modernizációja és változásai – elsősorban a jobboldal keresztény középosztályt erősítő politikája – következtében, bár a maradék-zsidóság megmaradt a magyar társadalom

élvonalában mind gazdasági, mind tudástőke tekintetében, a jelenség már nem olyan súlyú, hogy társadalmi problémaként lenne érzékelhető a nem-zsidók perspektívájából.

A zsidókérdés mint ideológiai-politikai probléma azonban megmaradt.

A tényleges zsidók mellett a „politikai zsidók” – származástól függetlenül bárki, aki nyugatos, liberális, transznacionalista eszméket képvisel – időről-időre, szükség esetén pellengérré állíthatók a jobboldal részéről. A régi ideológiai dichotómiák: népi/urbánus, hazafi/kozmpolita, új köntösben (migráció-ellenes/bevándorláspárti) – túlzó módon értelmezve meglévő, reális problémákat és nézetkülönbségeket – ma is felmelegíthetők, másrészt a „zsidó”, jelképes, orwellivé növesztett ellenséggéppel, kódolt/eshetőleges utalásrendszerrel (lásd Soros György), a nemzetre nézve fenyegető érdekek képviselőjének állítható be. Ezek együtt, újra és újra elénk vetíthetik a *zsidókérdés mint ideológiai-politikai probléma* potencialitását, mely alkalmasint kimondatlanul sejlik fel a viták mögött.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a *zsidókérdés mint ideológia-politikai probléma* nemcsak a jobboldal által gerjeszthető. A traumatizált zsidók vészorkorszak utáni ért-

ető érzékenysége révén, vagy arra rájátszva, és a baloldal/liberálisok olykor túlzó jobboldal-kritikája révén is felszítható, amikor olyan jobboldali megnyilatkozásokat értelmeznek zsidóellenességgként a politikailag korrekt beszédmod nyelvcenzúrába hajló vadhajításai révén – és kavarnak körülötte vitát –, melyek nem feltétlenül tartalmaznak zsidóellenességet, és akkor is napirenden tartják a kérdést, amikor nincs jelen.

A zsidósággal összefüggő kérdések ideológiai instrumentalizálása a zsidókat vagy az antiszemitizmus problémáját a jobboldal/baloldal vitáinak centrumában tarthatja, márpedig a vészorkorszak tapasztalatait, az előítélet-mentességre nevelést, a nyugati világ mintáihoz hasonlóan, csak konszenzusos módon, közösen tehetnék alapértékké.

Ezek a jelenségek részben a politikai kultúra hiányosságai, részint ennek erőltetett tempójú honosításával is összefüggnek. A történelmi haladás korántsem egyenes vonalú, de ha régióknak adatik néhány katasztrófamentes, szerves fejlődésű évtized, a zsidókérdés talán kikerülhet az ideológiai viták eszköztárából is.

A szerző író, a Szombat főszerkesztője

Szombat az interneten

A monacói herceg elismerte országa felelősségét 66 zsidó deportálásáért | Hódmezővásárhely: a helyi hitközséget is belekeverték a lejárató kampányba | ADL: Amerikában nőtt az antiszemita incidensek száma, és ezért Trump is felelős

Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a Szombatot az interneten is!

Király Júlia

UGYANAZT A VITÁT UGYANÚGY

Fotó: MTI /
Kovács Tamás

Számomra 2017. legfontosabb eseménye apám naplójának¹ megjelenése volt – a Szombat is közölt egy, a Naplóhoz kapcsolódó levélváltást². A Napló szerkesztése közben, a megjelenést követő recenziók olvasásakor, a naplóról való beszélgetések során újraéltem és újragondoltam nem csak életét és pályáját, de évtizedes, állandó vitáinkat is. A recenziókat olvasva, különböző életkorú közönséggel beszélgetve, meglepett, mennyivel elfogulatlanabb a fiatal olvasóközönség. Jobban el tudták fogadni, hogy tisztességtelen, amorális korban a hatalomhoz közelálló, sőt, jelentős hatalommal bíró ember is talán lehet tisztességes, nem cinikus, az ügyében hívő még akkor is, ha az őt körülvevő és őt magasra emelő világ már látványosan nem az „ügyről” szól. Tudták empatikusan olvasni a naplót, noha a pálya egészét elhibáztak, tévesztettnek ítélték.

Gyakran, fiatal – nem bölcsész – barátaim elfogulatlansága abból (is) adódott, hogy a korról, annak szereplőiről mit sem tudtak. „Elnézést Tanárnő, de ki az a Lukács György?” – hangzott el a teljesen őszinte, elfogultságmen-

tes kérdés egy beszélgetés során. Így nem sokat mondott nekik a Napló 1000 oldalán több mint százszor előforduló „népi-urbánus” fogalompár. Valóban, végre anakronisztikussá vált volna az urbánus-népi vita? Valóban, végre túlléptünk volna rajta? Próbálkoztam elmagyarázni a meghatározóan a huszadik századon végighúzóódó, elsősorban irodalmi, de tágabban értelmiségi vita lényegét. Valójában én is zavarba jöttem – nem lévén, se irodalmár, se történész, csak annyit értek, tudok belőle, amennyi „rám ragadt”. Annyit tudok a népi-urbánus vitáról, amennyit egy eszmélő gyerek a felnőttek beszélgetéséből kihall, kiérez. Valami, ami miatt a felnőttek egymással ordítoznak nemzetről, hazáról, antiszemitizmusról meg zsidó túlérzékenységről. Annyit, amennyit egy már gondolkodó felnőtt apjával és a barátaival való permanens vitából, az össze-vissza olvasgatásaiból kihámoz. „A népi-urbánus vitát irodalmárok vívták különböző irodalmi folyóiratokban és napilapokban – ám irodalomról esett a legkevesebb szó. Ez a mai szemlélő számára anakronisztikus diskurzus végzetesen megosztotta a magyar szellemi életet, s ez a megosztottság – ha tompult is az új (irodalmi) nemzedékek színre lépésével – nem szűnt meg.”³

Próbáltam árnyaltan magyarázni fiatal barátaimnak, hiszen tudom, hogy az urbánus-népi vitát nem lehet zsidók és nem zsidók vitájára redukálni. És mégis, mindig és mindenkor „e vita – sokáig tabuként kezelt – egyik hangsúlyos eleme a zsidókérdés volt.”⁴ Így volt ez már apám korában, a hetvenes-nyolcvanas években, és így maradt utána is. Ha kimondatlanul is. A vita „népi” résztvevői nem „zsidó írókról” beszéltek, hanem „idegenszívű”, a magyarság „sorskérdéseit negligáló”, „liberális” írókról, a „Pozsonyi úton élőkről”, a „népet nem ismerőkről” – és mégis mindenki tudta, kikre gondolnak. A másik oldal a legenyhébb fentihez hasonló címkézésre azonnal „támad az antiszemitizmus” vádjával válaszolt. A Napló tele van ezekkel a borzasztó történetekkel. A „zsidó túlérzékenységet” emlegeti apám az egyik oldalon, az „antiszemitákat támogatód” – csap le rá legjobb barátja, Pándi a másik oldalon. A „zsidó túlérzékenység” apám visszatérő gondolata volt, pedig tudta, hogy a holocaust után nem lehet túlérzékenységről beszél-

ni, ám úgy gondolta, az általa feltétlenül hitt szocializmusban túl lehet ezen lépni. Apám szerint ebben az országban (a szocializmus utolsó éveiről beszélünk) miért ne lehetett volna nyugodtan kimondani, hogy egy őt támadó kritikát zsidók írtak, míg szerintem, amíg ebben az országban (a szocialista Magyarországon) olyan erős az antiszemitizmus, hogy a cigányozás mellett a zsidózás a leggyakoribb rigmus a focimeccseken, amíg a múlt még mindig kibeszéletlen, addig nem lehet kimondani. Rémséges, hogy ugyanazt a vitát ma ugyanúgy lefolytathatnánk. Mert az urbánus-népi vita nem vált anakronisztikussá.

A besorolás, a címkézés mindent túlélte. Tesznek róla, hogy az ősi vita velünk éljen. Sulykolják, hogy a rendszerváltó két nagy párt közül az MDF „népi” párt, az SzDSz „urbánus”. Az MDF a „nemzet sorskérdéseivel” foglalkozik, míg az ultraliberális (leginkább idegenszívű) SzDSz számára az egyént a közösség elé helyező kozmopolita nézőpontjából a mi sorsunk (értsd: a magyarság sorsának) kérdései csak másodlagosak⁵. És hiába halt ki a két párt, az urbánus-népi párhuzamot a most regnáló állampárt továbbra is fenntartotta. Amikor a nemzeti ügyeket lekicsinylő liberalizmusról, migránspártiságról, a Soros-támadásról beszél, amikor kisajátítja a „haza”, a „magyar” a „nemzet” fogalmát, akkor folyamatosan fenntartja, szítja, újra fellobbantja az ebből az országban úgy tűnik már soha el nem tűnő urbánus-népi vita lángját. Ami természetesen nem a zsidókérdésről szól, és nincs benne semmi antiszemitizmus.

Kár, hogy Esterházy Péternek a szerkesztők már nem tudják feltenni a kérdést. Esterházy ma nem csak azért jut eszembe, mert mindig úgy képzeltem, hogy ő lesz az, akinek bölcs, ironikus-önironikus soraiból mindig ki tudjuk olvasni a mindenkori válaszokat, hanem azért jutott ma különösképp eszembe, mert olvasom a Magyar Írószövetség bölcs döntését, hogy nehogy már Esterházy születése napja (április 14, azért jegyezzük meg) legyen a Magyar Próza Ünnepe.⁶ Lám, tényleg nem a zsidókérdésről szól az urbánus-népi vita.

Szívesen olvasnám, mit válaszolna a Szombat körkérdésére. Szerencse, hogy kérdés nélkül is megtette. Nem egyszer, sokszor. Például itt: demokratának lenni annyi, mint „főként nem félni tisztán gondolkodni, nem félni önmagunkra rákérdezni, nem félni a ránk vonatkozó kérdéseket mind föltenni. S csak azután meglátni a másik szemében a szálkát vagy gerendát. Nem félni élni.”⁷

Most látom, a legkevésbé a címben feltett kérdésre válaszoltam. De hát sorskérdéseink még sokáig úgyis itt maradnak velünk. „Száz éve is volt ország, és száz év múlva is lesz ország. Ez nem olyan, mint egy cukrászda, amit egy délután alatt abszolválni lehet.”⁸ És ez is Esterházy.

*A szerző közgazdász, a Magyar Nemzeti Bank volt al-
elnöke*

JEGYZETEK

- 1 Király István: Napló 1956-1989 Magvető 2017
- 2 Szombat 2017 április
- 3 N. Horváth Béla A népi-urbánus vitáról megjelent: Szegedy Maszák Mihály (főszerkesztő): A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig. Gondolat Kiadó Budapest, 2007 pp 172 Digitálisan: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch22.html
- 4 id mű pp 173
- 5 Fricz Tamás sokat tesz a vita ilyen újraértelmezéséért: https://mno.hu/migr/1834/nepi-urbanus_ellentet_meg_mindeg-255889 vagy http://mandiner.hu/cikk/20170206_fricz_tamas_univerzalis_nepi_urbanus_ellentet
- 6 <https://444.hu/2018/01/12/nehogy-mar-esterhazy-peter-szuletesnapjan-unnepeljuk-a-magyar-prozat>
- 7 Esterházy Péter: Az elefántcsonttoronyból. Digitálisan: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00171_kv.html
- 8 Esterházy-vacsora. Esterházy Péter – Orsós László Jakab Esterházy-vacsora. – Papp Gábor Zsigmond filmjének szövegválogatásából. Digitálisan: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre37/esterhazy.htm>

A „zsidó
túlérzékenység”
apám
visszatérő
gondolata volt,
pedig tudta,
hogy
a holocaust
után nem lehet
túlérzékeny-
ségről beszélni.

1% adóddal 100% kultúra

A Szombat Alapítvány kurátorai,
Forrás-Biró Aletta pszichológus, Heller Ágnes filozófus,
Komoróczy Szonja Ráhel hebraista és Kovács András szociológus is
arra kérnek, sőt biztatnak, ajánld adód 1%-át
a Szombat Alapítványnak.

Adószám: 18165850-1-42

Kőbányai János

„TE MILYEN KLUBBA JELENTKEZTÉL VOLNA?”

Fotó: Wikimedia
commons

Egy nem imaginárius és nem ideológiai zsidó (MTK drukker) válasza a Szombat centenáriumi körkérdésére

A Huszadik Század nevezetes körkérdése szinte az egyetlen szignifikáns dokumentum arról, hogyan gondolkodott a magyar értelmiség sokszínű elitje az ún. „zsidó kérdéstről”. Azaz: hogyan látták – megtörtént-e a zsidók elhelyezkedése a magyar globuson, vagy nem? S ha igen, az új honfoglalás milyen buktatók árán valósult meg? S mindennek kö-

vetkeztében befejezett elbeszélésnek minősíthető – e a zsidók magyar társadalomba érkezése?

A folyóirat e kardinális fölvetésre adott különböző megítélések köré csoportosította a válaszokat. Ezt fedte le ugyanis, hogy a válaszadók egyik csoportja szerint van (volt), s másuk szerint pedig, hogy nincs „zsidókérdés”. Elődeink javára irandó – mert a *politically correct* hamis-beszéd akkor még nem került divatba – hogy túlnyomó részt – 50-ből 37-en – a kérdés, nagyon is a kérdés volta mellett voksolt és érvelt. (Sőt, azok egy része is – leginkább zsidók – akik ugyan felháborodottan kikérték maguknak a „kérdés” felvetését, aminek a hevessege éppen az ellenkezőjét bizonyította – nevezetesen, hogy az ún. „kérdés” valósága mennyire gyötöri őket.)

Ahhoz képest, hogy mennyire lényegbevágó, s a későbbi elbeszélést megelőlegző társadalmi látteletről volt szó, ezt a tudásanyagot nem dolgozta fel sem a szakirodalom sem a közdiskurzus a maga helyiértékén. (A leglényglátóbb válasznak, a csak 1927-ben, hosszas viták után nyilvánosságra hozott Ady *Korrobóri* cikkének sincs meg a beágyazottsága és méltó recepciója.)

Miért?

Az utolsó pillanatban folyt le a leletmentő ismeretanyag kinyerése a háborúk és forradalmak előtti Magyarország társadalmi és szellemi viszonyaiból. A rákövetkező évben már elkezdődött a Monarchia és a régi Magyarország felbomlása (pogromok már 1918-ban az őszirózsás forradalom előtt is föl-föllángoltak), így az időben kimentett tudás felhasználásán túlhaladtak az események, majd a magyar szellemi életnek a „zsidó kérdés” szempontjából egyre tragikusabb körülményei és lehetőségei zárták ki e tudáskincs építő felhasználását.

S közben amint erre most a *Szombat* erre figyelmeztet, eltelt száz év.

Vannak gyorsan romló, aktualitásukat veszítő fényképek, információk, művek, emberek, sőt: igazságok amelyek hamar lesüllyednek, elfelejtődnek, hogy majd az Atlantisz-létből egy meghatározott korban, helyzetben újból felszínre bukva, aktuálisabbá, revelánsabbá váljanak, mint vadonás újkorukban. Ilyen a *Huszdik Század* „Zsidókérdés” kötetének anyaga, a szerkesztőség (feltehetően maga Jászi Oszkár) összegzésével, interpretációival egyetemben. (Amely néhány későbbi számban is folytatódott.) Ez a tudásanyag a rendszerváltás korában lehetett volna újból a „mindennapi élet” részévé. (Mint egy új korszak eljövételének fuvalataként meg is jelent – ha csonkán is, viszont kiegészülve Molnár Erik, Bibó István – igen, ama híres 1948-as *Válasz*-ban közölt tanulmányról van szó – és Hanák Péter analíziseivel, valamint Pozsgay Imre előszavával – *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus, Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon*, Budapest, 1984.)

E körkérdés anyaga most, az átmeneti korszak végén ad választ – 2018 tavasza, minden centenáriumtól függetlenül, a maga más időszámítás-ritmusa okán, korszakváltást ígér – az 1988 és 2018 között lepergett idő jelenségeire és irányaira.

De miért az 1917-es kör- és zsidókérdéssel foglalkozkodok a hosszúra nyúló expozícióban, s nem a 2017-esel?

De, hiszen azt teszem, sőt: azonnal a tárgyalásba kapva!

Ugyanis a *Huszdik Század* zsidókérdés anyaga felhorgasztja mai kételyeinket – sztereóban kiegészülve az azóta lepergett történelemnek nem a tanulságaival (ilyenek, állítólag nincsenek), hanem annak a medernek és iránynak a nyomvonaláival, amelyen az elmúlt száz év lezúdult. Annál is inkább, mert a száz évvel ezelőtti válaszok mozaikjából is földerengett a tragikus vég, amely a mai olvasatunkkal oly kísértetiesen rímmel. Az egykori és a mostani körkérdésből csak azáltal nyehető ki bármilyen tudományos, vagy akár egyéni életstratégiára ható hozadék, ha az az akkori és a mai korszak összehasonlításából sajtolódik ki.

Ha egy kérdésre nem válaszoltál, ha nem dolgoztad fel, új kérdéseknek nincs létjogosultsága. Ez a – bizony keserves – tudás, vagy tudáshiányra döbbenés sokkal elgigázóbb, mint a „mai kocsma” kialakulatlan kavargásából és gőzeiből bármit is levonni.

Lehet, a mai válaszok újabb 100 év múlva lesznek igazán relevánsak. Ezért is fontos lenne megismerni, hogy 2017-ben kiket tartott a *Szombat* a legalkalmasabbnak a jelenkorában, hogy a mai „zsidó kérdésre” időtálló választ fogalmazzon meg, s ezen belül kik voltak azok, aki vállalták ezt a szembenézést? (Sajnos, ez a *Huszdik Század* körkérdés kötetből sem hámozható ki teljesen.) (Jó-

magam azután kaptam a felkérést, hogy az első nyolc válasz már megjelent a 2017/10-es számban.) Nehéz úgy tenni, hogy a valamely oknál fogva utóbb fölkerített hozzászóló nem olvasta a már csordogáló közléseket, s azok állításaira ne reagáljon.

A *Huszdik Század* három kérdésének a tárgya a „zsidó kérdésre” irányult, amin az asszimiláció (vagy integráció) bekövetkeztét vagy elutasítását kell érteni. E folyamat alanya, egy kollektívum: a „zsidók”. Tovább szűkítve „magyarországi zsidók”. Már 1917-ben is egy sokszínű árnyalatú magyar zsidóságra lett volna pontosabb kérdezni. Azonban az elbeszélés helyén és idején egy közel milliós (magyar) zsidó kollektívum, azaz zsidóság (a zsidó népnek egy magyarrá is fejlődött-asszimilálódott része) élt, s ez egyértelműen köztudomású volt. Nemkülönben a magyar zsidóságnak a roppant gazdasági, kulturális, s ezzel arányban nem lévő politikai súlya – ami egyébként éppen a „kérdés” (ama „zsidó”) gyúanyagának számított.

A *Szombat* körkérdése „zsidókra” (és „nem zsidókra”) „Magyarországon” vonatkozik. Feltételezem, hogy – *all after all* – ez is egy kollektívumra, a mai magyar zsidóságra értendő, s nem egyénekre. Nevezetesen a maradék zsidóságra, amely a holokauszt és az azt követő 1945-től 1956-ig tartó szétszóródás után Magyarországon maradt. Ezt a pontosítást és distinkciót azért szükséges megtenni, mert, ahogy 1917-ben a zsidók többszámban zsidóságot (mégpedig magyart) jelentettek, úgy ma zsidók esetében – magyar zsidók, vagy zsidók Magyarországon: egyre megy – ez nem ilyen egyértelmű. Olyannyira nem, hogy a magam tapasztalatai szerint – erre a terepen, a *Múlt és Jövő* három évtizedes csinálása közben tettem szert – a magyar zsidóság, mint egy szerves, sokszínű, s létszámával, strukturáltságával, súlyával és nivójával jellemezhető közösség megszűnt.

A holokauszt olyan mértékű pusztítást vitt véghez a magyar zsidók soraiban, s majd túlélőiknek nem a mennyiségi, hanem a minőségi elvándorlása olyan űrt hagyott, hogy a kollektívummal, amelynek a „kérdését” száz éve firtatták, kontinuusan kapcsolatba már nem hozható. (Ha pedig nem, akkor minek?) Létezésünk ezért ál-lét, mint a „halott arcán növekvő szakáll”¹. (Ahogy ezt 2000-ben az ezen a címen írt esszémben a magam számára oly fájdalmasan levontam. Az *Eretz Acheret* című, izraeli folyóirat egy magyar zsidóságról szóló portréra kért fel. Ahogy ez már nem először történt velem, egy nem magyar közegnek szóló magyar témáról szóló írás – gondolkodásra, összegzésre késztetés – olyan felfedezésekhez juttatott, amelyhez a saját – magyar – kereteimen belül soha nem juthattam volna el.)

Ezzel az álláspontommal lehet vitatkozni. Noha mostanában ennek a „szakállnak” a növekedése is látványosan megszűnőben van. Erre szemléltető példa, hogy míg korábban a *Múlt és Jövő*ben egy elfogadott

A zsidót nem az antiszemita tekintete teszi, hanem a saját 3000 éve írásban dokumentált történelme.

kéziratot két éven belül tudtam közölni, most nehezen lehet egy-egy számot negyedévről negyedévre összeverbuválni-kaparni. Micsoda szerzők nekrológiáit kellett gyors egymásutánban megírni a mögöttünk hagyott évtizedekben. Olyan szellemi emberekét, akik serdülő korukban még megtapasztalhatták a magyar zsidóság intézményi és szellemi valóságát, s a rendszerváltás fölszabadította bennük az azonosság elnyomott életnedveit. (Noha, erről is illene diskurzust indítani: a Kádár-korban sem haltak el ezek az indíttatások, sőt: ha nem is a fényben, a központban, de virágoztak. Gondoljunk bele: Kertész Imre *Sorstalansága*, sőt életműve java, ebben a rendszerben született és jelent meg.) Mára csak egyetlen magyar zsidó költő alkot még rendszeresen Magyarországon: Gergely Ágnes. (Adjon neki az Örökkévaló még sok erőt és egészséget.) (Röhrig Géza is sokáig ezt a lángot táplálta New Yorkban, s remélhetőleg fogja is az Oscar megrendítő és kizökkentő eseménysora után.) Ez a magány szignifikánsabb állapot-jelző minden szociológiai felmérésnél.

Vagy a tény vajon mire figyelmeztet, hogy ma nem találni a Kárpát medencében egy megfelelően képzett tudós rabbit, aki az ORZSE (lánykori nevén: Országos Rabbiképző Intézet) rektori tisztére alkalmas lenne.

Ma nem találni
a Kárpát
medencében
egy megfelelően
képzett
tudós rabbit,
aki az ORZSE
(lánykori nevén:
Országos
Rabbiképző
Intézet) rektori
tisztére
alkalmas lenne.

Arról azonban nem szabadna vitatkozni, hogy ki a zsidó? Ez a tudás, (és nem megkülönböztetés) nem felcserélhető az állampolgári és kulturális egyenlőség jogosítványaiával. A magyar zsidó történelem – az „együttélés”, a „befogadás” a legmegengedőbb esetben is 200 évre tekint vissza. Ezért a 1000 éves magyar itt-léttel szemben ez az idő, bármilyen koncentrált és felgyorsult időről beszélünk is, alapvető különbségekkel vehet, amit kompenzáló, jóindulatú(nak tűnő) vállveregetéssel nem lehet semmibe venni. A zsidót nem az antiszemita tekintete teszi, hanem a saját 3000 éve írásban dokumentált történelme („kollektív emlékezete”), amelyben igen frisskeletű a magyarországi fejezet. A mai magyar zsidókat az asszimiláció örvendetes végbemenésével kitüntetni, vagy megkínálni – történjen az zsidó vagy nem zsidó (keresztény) részről – a holokauszt eredményeire rátámaszkodásnak tekinthető, ami mind emberileg², s mind erkölcsileg vak, igazsághiányos, megalázó és visszataszító. Csoóri Sándor nevezetes (vagy hírhedt) „Nomád naplója” első állításával – csak ne következett volna a rá a második – egyetértek: magyarok és zsidók addig sem problémátlan egy entitássá összeforrásának a lehetősége a holokauszt után lehetetlenné vált. (Többek közt azért – ezt nem tette hozzá a költő, mert talán egyértelműnek vette – mert az összeforrás alanyait zsidó oldalról az összeforrandó magyarok, önkezűleg, vagy mások segítségével elpusztították.)

Más kérdés, hogy a magyarrá váló zsidók a rendelkezésre álló, még egy évszázadra sem nyúlt kurta időben – sok ok szerencsés, de lehet tragikusan szerencsétlennek

is olvasni – összejátszása és hatványozódása okán mit hoztak létre a magyar társadalom fejlődésében anyagi és szellemi értelemben egyaránt. Lenyűgöző teljesítményük alapján őket olyan államalkotóknak kell tekinteni, mint Tas, Huba, Töhötöm honfoglaló, és ott makacsul túlélő népét – dacára, hogy az új törzs kilencszáz éves spéttel csatlakozott a magyar projecthez, mégha az újonnan érkezetteknek Auschwitz füstjében kellett eltávozni a harcok mezejéről, – kései belépésüket hatalmas energiákkal kompenzáló buzgalmuk jutalmául. (Amely sors[talanság] lehetőségét már a *Husadik Század* körkérdése is megpedzette.)

Azonban a magyar zsidóknak az alig másfél százados befektetése eredménye megmarad míg fenn áll a magyar államiság, s a nyelv és kultúra. Ez a maga természeténél fogva nem kitéphető, mint a pusztai élet, vagy a női nemiszervben megtalálni remélt arany ékszer. Ugyanis olyan molekuláris mélységekbe szervült (ha úgy tetszik: asszimilálódott) életet teremtő humusszá, amelyekből ezt a produkciót csak teoretikusan lehetne kiolvasztani, akár a Duna vizét H, 2, és O összetevőkre desztillálni.

Mindezt a még frissen kihűlt „nagyfűt” örök jelenléte feltámasztása, elismertetése a „kérdés”. 2017 (néhány nap van csak hátra belőle) „zsidókérdése”. Az emlékekkel – s ezért mind az elpusztított 600 000-rel – való együttélés

Zsidónak: hogyan lehet e nagyság és gazdagság árnyékában elviselni jelenkora sivárságát és szegénységét: nem- vagy inkább ál-létét? Mi a feladata – egzisztenciálisan és szellemileg – ebben a holokauszt-apokalipszis atomrobbanása utáni helyzetben? Mi a kötelezettsége a végrendelet nélkül rámaradt örökséggel, vagy inkább emlékével? S ezt az emléket, hogyan tegye élővé, s milyen körben? Most már egy olyan nemzedékről van szó – amely a túlélők távoztával, az eredeti tapasztalatok híján, de a holokauszt által zsigerileg meghatározva elárvultan áll a magyar földtekén, – a még föloldatlan, „kiszántottsága” traumáival terhelten.

A traumák csak a gyázmunkában oldódhatnak fel, elkövetők és áldozatok megbékülő, egymásnak feloldást nyújtó együttműködése (és nem „együttélése”) révén. Ebben a viszonyban – mégegyszer: két entitás, zsidó és nem zsidó, magyar zsidó és magyar, áldozat és elkövető – nem „a helyzet javulását”: hanem a „mindennapi élet”-hez is elengedhetetlen gyógyulást nyerhetné el egymástól.

De nem teszi-nyeri.

Isten őrizze, hogy zsidóként, bárki is nem zsidóknak adjon tanácsot, hogy mit cselekedjenek „javulásuk” (gyógyulásuk) érdekében. Ez meghaladja egy zsidó kompetenciáját, a nagy elbeszélésben elfoglalt, vagy neki kijelölt szerepe kereteit – de erkölcsi szempontból sem helyénvaló. Dacára, hogy a békéje, gyógyulása ettől az interakciós aktustól függ.

Nem biztos, hogy a sors békére és gyógyulásra ítél! Ki írja ezt elő hogy a Kádár korszak mélyhűtött konfliktus mentességében indított életemet békében kell befejezzem? („Te egészségesen akarsz meghalni?” – szokta volt Jancsó Miklós kérdezni, ha valami nyavalyámra panaszkodtam.) Hiszen – és ez a legkeserűbb pohár, de akkor is pohár – a gyázmunka elmaradása szorosan összefügg azokkal az eredendő okokkal, amelyek magához a holokauszthoz vezettek, s amelyek motívumai már a *Huszadik Század* körkérdésében is felbukkantak. (Hogy „ki-zökkenjek az időből”, vagy inkább mint egy ívet lássak a száz évben: a minapi „migránsozásra”, „sorosozásra” megmutatókozó vevőkészség is ezt az állandónk mutatózó eredőt domborítja ki.)

Mindezt még a magam dolgát nem egyszerű meghatározni, mert a magyar zsidósággal ellentétben, én (aki „felett elrepül a nikkel szamovár”), ha igaz: létező vagyok. „Sors, nyiss nékem tért!” Ezt a teret az általam vezetett, s bizonyos mértékig: folytatott (1911 – 1944, és 1988 – ????) *Múlt és Jövő* útján töltöm ki. Amikor ama „halott arcán növekvő szakáll”-létre döbbsentem, önlegitimáláshoz új fordulat felé kellett kormányoznom. Abban véltem megtalálni az új, vagy módosított feladatot – mivel olyan hagyományt nem folytathattam, amelyről rájöttem, hogy kimúlt – hogy majd az egykori magyar zsidóság szellemi értékeit összegyűjtöm. Letisztítandó róla a feledés porát, hogy kanonizálni lehessen. Elismerem, igazi élet helyett, ez terápiás foglalkozás. Mégis nyújt célt, értelmet. (A reggeli felkelés és az első kávé utánra.)

És anyagot, a közös, mert csak közösen végbevihető gyógyulásra. Ha egyszer igény támadna rá (erősen úgy tűnik, hogy erre nem az életemben kerül sor), akkor lehet venni a polcra, az archívumból, s majd be lehet vinni a közdiskurzusba. Itt – meg – van.

Noha az esetleg bekövetkező fejlemény – akár ama Messiás eljövetele, netán siettetése – már határozottan nem az én ügyem és dolgom.

Nagybörzsöny, 2017, december 24-25.

A szerző író, a Múlt és Jövő főszerkesztője

JEGYZETEK

- 1 2015-ben, 15 éves jeruzsálemi tartózkodásomból Budapestre visszatérve, valamint a lágymányosi zsinagóga közösségéhez csatlakozásom során (egy önéletrajzra tartozó többretegű okok miatt) 2000-ben papírra vetett megállapításom átértékelésére készített. Ugyanis ebben a zsinagógában pezsgő közösségi élettel, sok fiatallal találkoztam, minden biztonnyal karizmatikus, s jó közösség szervező fiatal rabbija miatt is, akit még ifjan és so-

ványan az MTK pályáról ismertem. (Állítólag a hazában, van még két – három ilyen „kile”.)

Lehet, tévedtem?

Közel egy év után jöttem rá – kár hogy kiöregedtem a szociográfiából, mert ezt legalább száz oldalon illene ábrázolni és bizonyítani – hogy a pozitív élmények nem a magyar zsidóság mégis szárbaszökkenésének köszönhetőek. Amit a lágymányosi gyülekezés házában tapasztalni az a zsidóságnak egy korábbi, a középkori létformájához való visszatéréséről tudósít. Amikor a regionális, kereskedelmi és politikai központok körül – a legkülönbözőbb érdekei, ügyei vitele okán – zsidó szatellit közösségek alakultak. Voltak akiket több generációra is lekötöttek elfoglaltságaik, mások jöttek – mentek, házasodtak, tovább mentek, s darab ideig tartották a kapcsolatot a közösséggel, ahonnan elmentek. Volt *lingua franca*-juk (a *jiddis*), s közös ügyük a zsidó néphez és valláshoz tartozás. Nemkülönben a *Tanah*-ban összegzett és évről évre felolvasott közös elbeszélésük, és emléknapijaik (ünnepeik) amelyek Jeruzsálemből eredtek, s tértek vissza. („Jövő évben Jeruzsálemben”). Ezzel a vibráló nyelv- és nemzetköziséggel szembeállítottam újra Budapestet. Van aki érkezik, visszajön, elindul – nyilvánosan és kiemelt ünnepélyes keretek között, megköszönve a közösség támogatását. Többnyire magyar zsidók indulnak Londonba Berlinbe, az USA-ba, de a legtöbben Izraelbe. Vagy éppen erre készülnek. (Ők magyar zsidók maradnak életük végéig, az utódaikról ez már nem mondható el nagy biztonsággal.) Van aki visszajön, s van aki visszalátogat onnan. A *lingua franca* a modern héber (*ivrit*), ami a közösség más foglalkozásait is áthatja – kezdő és haladó héber nyelvtanfolyamok formájában, a rabbi heti, interneten megosztott porcióit is egy mini héber szótár kíséri, szombatonta elhangzik az ima a „Cava”-ért, azaz az Izraeli hadseregért. (Az egyik ok amiért ide járunk, hogy izraeli feleségem, rajtam kívül tudjon az anyanyelvén társalkodni, mert a magyar világ még mindig gyengén bírja az angolt.) Állításomat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a javarészt értelmiségi foglalkozásúakból álló közösség nem is hallott Somlyó Zoltánról – szerintem a magyar zsidó irodalom világszínvonalú költőjéről – akinek a verseiből felolvastam egy *dvár tórám* alkalmából (valaha Scheiber Sándor egyetlen homiliájából sem hiányozhatott magyar költő versora), noha nem csak a magyar zsidóság poétája is volt, de élete utolsó szakaszában a környéken lakott, még a lágymányosi zsinagógáról is van verse. (De Radnóti Zoli protekciójával e felolvasás után rendbe rakattam a valaha a hitközségtől kapott, s pusztulni hagyott Kozma utcai sírját.)

Szintén darab időnek kellett elteltie ama tantusz leeséséhez is, hogy a közösség legszorgalmasabb látogatói – lehet a számuk 30 és 40 százalék is – a – korántsem imaginárius zsidóságba betérni szándékozók köréből rek-

A traumák csak a gyász-munkában oldódhatnak fel, elkövetők és áldozatok megbékülő, egymásnak feloldást nyújtó együttműködése (és nem „együttélése”) révén.

rutálódik. Ez már egy olyan új és fontos jelenség – az egész világon is – amely már a csillag alól is kitüremkedik.

- 2 Lehet nem ugyanabban az országban (neve: Magyarország) nevelkedtünk egy-két a *Szombat* körkérdésére hozzászólóval, akiknek az írásai már olvashatóak. Ugyanis én az általános iskolában – a hetedik osztályban – a kalocsai Hunyadi János Fiúkollégiumban, a budapesti József Attila Gimnáziumban, a katonaságban (szintén Kalocsán, 37-es Forradalmi Ezred), majd az egyetemen (ELTE Jogi Kar) mindig találkoztam a „zsidó kérdéssel”, pontosabban: mindig elértek a finom, vagy akár traumatikus jelzések, hogy én „másokhoz”, a zsidókhoz tartozom. (Kár, hogy nem önéletrajzot írok itt – azt kellene: egyedül az hiteles – hogy arcokkal és szituációkkal il-

lusztráljam a „kérdés” lassú parazsát, amely a Kádár-kor avarja is folyamatosan izzott.) Találkoztam vele az Országos Bányagépgyártó Vállalatnál, ahol pályámat – nem – indítottam el, s már dokumentáltan szerepelt a „kérdés” első – csöves – szociográfiáimban is. (*A margón*, Budapest, 1986). S akkor még nem beszéltünk – egyébként a témához („kérdéshez”) szorosan hozzátartozó – MTK drukkerként beszerezhető tapasztalatokról. (S most firtassam, hogy dafke miért a kék-fehér csapatnak váltam hívévé négy esztendő koromtól? Én az „imaginárus” és „ideológiai” zsidó. Izraeli – jemeni származású – feleségem, aki élete végén apámat ápolta, megkérdezte tőle egy nap történeteit hallgatva: „Gyuri te miért lettél kommunista?” „Miért, vajon te Bergen Belsenből hazatérve, melyik klubba jelentkezted volna?”)

Parászka Boróka

A HÁRÍTÓK, AZ ELHALLGATÓK MEG A PASSZÍVOK

Többszörösen nehéz helyzetben lennék, ha arra kellene válaszolnom erdélyi magyarként, milyen a zsidók és nem zsidók együttélése ma Magyarországon. Át kellene lépnem azon a téves, ám széles körben elterjedt meggyőződésen, hogy Erdélyben a helyzet „más”, mi erdélyiek „mások” vagyunk, ami a zsidó-nem zsidó viszonyt illeti. Azon az önmentő mítoszon, hogy Erdélyben „nem volt, és nincs” antiszemitizmus, ami mégiscsak van, imitt-amott (igyekszünk nem észrevenni, nem sajátunk tekinteni) az mind magyarországi import. Ráadásul nem is olyan régi behozatal, évtizedeken át „tisztán” éltünk mi itt Erdélyben, s ez az új transzszilván antiszemitizmus (ami nincs), egyszer csak itt lett, észre se vettük, hogy került ide. Jaj de keletlen, nem mi tehetünk róla. Erdélyi magyarként to-

vábbá – a kettős állampolgársági, és a szavazati jogi vita ösztüzében – a zsidók és nem zsidók együttéléséről (már másodszor írom le ezt a szókapcsolatot, és zavarba hoz, kik a „nem zsidók”) úgy kellene beszélnem, mintha ez az a magyar társadalom válságairól leválasztható kérdés lenne. A válságtünetekhez sorolom a xenofóbiát, a romaellenességet, a menekültellenességet, az erdélyi-ellenességet, az intolerancia számos formáját, a „nem magyarok” (vö. „nem zsidók”) megkülönböztetését, megbélyegzését, az idegenséggel szembeni elutasító és rendkívül erős mobilizációs tényezőket.

Nem áll módomban, hogy a magyarországi zsidók és nem zsidók együttéléséről írjak, a magyarországi menekültellenességről is csupán a sokadik, ámde hatástalan ténymegállapítást tehetném. Kívülálló, kizárt vagyok. Erdélyi magyarként az Erdély-ellenességet, az erdélyiek megbélyegzését, és korrumpálását (előbbi az ellenzék, utóbbit a kormány gyakorolja) is tehetetlenül szemlélem, és szenvedem. Napról napra nő a Magyarországgal szembeni távolság, és a Magyarországgal szembeni kiszolgáltatottság. Nem a „zsidók és nem zsidók együttélése” a kérdés ebből a perspektívából, hanem a teljes rendszer, amelyben minden identitás megkérdőjelezhető, szembe fordítható, kihasználható politikai érdektől függően. Az egyetlen dilemma, amelynek megválaszolására vállalkozhatom: van-e túl ezen a Magyarországnak nevezett strukturális csapdán kívül olyan entitás, amelyet valóban Erdélynek nevezhetünk, s amelyben másképp tevődnek fel a problémák, lehetőségek? Másképpen: van-e transzszilván alternatívája Magyarországnak, amelyben a „zsidók és nem zsidók együttélése” is másképp látszik, másképp értelmezhető. Értelmezhető egyáltalán.

Nem áztatom magam és az olvasót: Erdély nem volt „tisztá”, vagy „tisztább” mint Magyarország egyetlen pillanatig sem Trianon óta, ami az antiszemitizmust illeti. Ha volt különbség, az az volt: hogy itt több nemzetiség, felekezet élt együtt, a román nemzetállami nacionalizmus árnyékában működött a magyar antiszemitizmus (a román-ellenességhez, s az egyre radikálisabb romaellenességhez igazodva). Itt a magyar kisebbség áldozati szerepe és tudata eltakarta a holokausztot. S mivel számottevő zsidó közösség nem maradt – egy-két nagyvárost, mondjuk Nagyváradot, Kolozsvárt leszámítva – senki sem tudott és akart arra figyelmeztetni: talán nem az erdélyi magyarok a legnagyobb, és egyedüli áldozatai a huszadik századi történetnek. Még tovább: arról sem nagyon tudott, sem akart beszélni senki, hogy az áldozati szerepek és a tettes szerepek mégiscsak összeérnek, keverednek, Észak-Erdélyben mindenképpen. A román hatalom, különösen a Ceausescu rendszerben, megbélyegezte a magyarokat, mint „horthystákat” – így kollektíven. Az erdélyi magyar zsidók mit tehettek volna hozzá ehhez, vagy mit vehettek volna el ebből a vádból? És mit kezdhettek mindezzel az erdélyi magyarok, a háború utá-

ni másod- és harmadgeneráció? A kollektív megbélyegzést visszautasítani, de a történelmi emlékezés felelősségét vállalni: ennek módját ma, igazán, Erdélyben kevesen keresték, és még kevesebben találták meg. Különösen úgy, hogy a rendszerváltás óta a Magyarországról táplált Horthy-nosztalgia egyre erősebb.

Volt néhány fontos esély a történelmi csapdákban való kilépésre az utóbbi évben – mindegyik elbukott. Elbukott a hetvenéves holokauszt megemlékezés is: nem sikerült sem tematizálni, sem megfelelő emlékműveket, emlékhelyeket kitalálni, meg sem sikerült fogalmazni igazán, hogy is viszonyuljon Erdély a hét évtizeddel ezelőtt történetekhez, és az azóta elkönyvelt veszteségekhez-kopásokhoz. Újraindult egy rossz ízű vita: elsősorban a román és a magyar sajtóban, arról, hogy „ki volt a hibás”, vagy „ki volt inkább a hibás”. És elkezdődött ugyanaz az önfelmentő játszma, amelyet a második világháború óta játszik Erdély és Románia.

Az egykori uralkodó, Mihály király halála, állami temetése, s a hivatalos búcsúztatáshoz tartozó múltidézés megfelelő pillanat lett volna ahhoz, hogy a magyarországi (észak-erdélyi) holokauszt mellett a romániai holokauszttal szembenézzen az ország. A korábbi háritás-versengést felváltsa a konszenzuskeresés. Ehelyett a nosztalgikus royalizmusba merült a teljes ország, magyarok, románok egyaránt. A megszépítő emlékezésbe nem fért bele, hogy történt a transznisztriai deportálás, a iasi vagy a bukaresti pogrom. Ez persze a román, és a magyar emlékezet-mechanizmusokat minősíti. A nosztalgia, a kitalált- és az eltagadott múlt körül szerveződő konszenzus mindent fölülír, még a román-magyar konfliktusokat is.

És hol maradnak mindebből a zsidók? Az a kevés zsidó, aki még Romániában, Erdélyben él? És azok, akik visszalátogatnak, pénzt küldenek temető-ápolásra, zsinagóga rendbetételre? Kimaradnak a magyar-román adok-kapokból is, és a királyi idők nosztalgiájában való egymásra találásból is. Nincs kezdeményezés, nincs vita, nincs számonkérés, nincs párbeszéd. Egy-két imaházat, közösségi teret sikerül átalakítani, élővé tenni: kulturális központként, találkozóhelyként. De mindemögött nincs stratégia, nincs ötlet, nincs különösebb mondani-való sem. Ahol van elég elszánt, rátermett, élelmes ember – mindegy, hogy magyar, román vagy zsidó – ott elindul egy-két elszórt kezdeményezés, amelynek legfeljebb csak köszönő viszonya van azzal, mit éltek át egymással és egymás ellen ezek a közösségek.

Tíz éve működik ugyan Szilágysomlyón az Észak-Erdélyi holokauszt múzeum, de nem vált valóban erdélyi központtá. Félreeső is, a sokak által látogatott erdélyi turisztikai célpontoktól távol található. Az megy oda, aki nagyon akar. Nincs együttműködés a többi erdélyi múzeummal, nincs közönségszervezés, nincs programcsere. Pedig egy jól működő, a teljes Erdélyt átfogó emlékezet-

A megszépítő emlékezésbe nem fért bele, hogy történt a transznisztriai deportálás, a iasi vagy a bukaresti pogrom.

központ mindenkinek érdeke volna: a románoknak és a magyaroknak is, hogy az évtizedes játszmákat végre le lehessen zárni, és a zsidóknak is, hogy a nyommentés ne legyen esetleges, feltételes. És legfőképpen azért, hogy egy, a tabukon, elhallgatáson túllépő, innovatív módon kialakított, párbeszédsegítő emlékező-térben elinduljon valamiféle közös, eleven közösségi élet. Vala-

miféle magyar-zsidó-román új transzszilvanizmus. Kinek a dolga ez? Mindenkié? Sem a háritás, sem az elhallgatás, sem a passzivitás nem működik, mert még a végén elindulunk az elmagyarországiásodás útján.

A szerző újságíró, a Marosvásárhelyi Rádió szerkesztője

Totth Benedek

KÍMÉLETES KÖNYÖRTELEN- SÉG

A mikor öt évvel ezelőtt kisebbik fiamnak a Sámuel nevet választottuk, nem tudtam, hogy a felmenőim között már volt egy Sámuel. Weisz „Samu” bácsiról csak egy fénykép maradt ránk, meg egy részleteiben soha ki nem fejtett, és talán fel sem fejthető történet otthonukból elűzött örmény zsidókról, kivándorlásról, magyarosított vezetékevekről. Ez most nem coming-out akar lenni. Nekem nincs, és nem is lehet zsidó identitásom. A zsidó-nem zsidók együttéléséről sem tudok személyes történeteket elmondani. Mint mindenkinek, nekem is vannak zsidó és nem zsidó barátaim. Számomra ez a természetes. Ha valakit kedvelek, azt nem azért teszem, mert zsidó/nem zsidó, mint ahogy az ellenszenvem sem függ össze a másik identitásaival.

Ugorjunk vissza az időben. 1994-ben, Kaposváron az egykori Vörös Csillagról Szivárványra átnevezett moziban láttam a *Schindler listáját*. Lehet vitatkozni a Spielberg-filmről, ma már én sem gondolom, hogy makulátlan remekmű lenne, de akkor nagyon megrázott. Nem csak a film képsorai maradtak meg bennem, hanem egy előttem néhány sorral ülő, halkan zokogó nő emléke is. Lassan huszonöt éve, de a *Schindler listájáról* nekem még mindig ez az ismeretlen alak jut eszembe a fekete-fehér nézőtérén. Talán ez furcsa, de megpróbálok teljesen őszinte lenni: azt

Fotó: Bogdán Réka

hiszem, irigyeltem azokat a könnyeket. Gyerekfejjel anynyit fogtam fel, hogy a vásznon ábrázolt borzalom megtörtént valahol valakivel, de nem igazán tudtam mit kezdeni vele, és sehogy sem tudtam összekapcsolni a látottakat az előtttem ülő hölgy megrendítő szomorúságával. Persze én is szomorú voltam, de nem tudtam eldönteni, hogy eléggé szomorú vagyok-e, és ettől rosszul éreztem magam. Igazából a zokogó néző látványa jobban megviselt, és legalább annyi kérdést vetett fel, mint maga a film. Így találkoztam ezzel a történelmi traumával, de mégsem lett hozzáférhető számomra. Jó pár évnek kellett eltelnie, hogy megértsem, mi zajlott le a mozi teremben.

Mert nem csak a családjunk története van tele zavarba ejtő vakfoltokkal, szándékos elhallgatásokkal és véletlen felejtésekkel, hanem a szülővárosomé. Kaposvár nekem az a hely marad, ahol tizenennyolc éves koromig éltem, anélkül, hogy bármit tudtam volna annak gettóba kényszerített, üldözött és meggyilkolt zsidó lakosairól. Olvastam a Holokausztról, tanultunk róla történelemtanórán, olvastuk Semprunt és Merle-t, de arról soha egyetlen szót sem hallottam, hogy mi történt a kaposvári zsidósággal. Sőt, hogy egyáltalán létezett kaposvári zsidóság. A Holokauszt valami távoli borzalom volt, egy sötét és iszonyatos fejezet a történelemlényekben.

Hogy a kaposvári zsidóság tragédiájáról nem tudtam semmit, szégyen. De talán nem csak az én személyes szégyenem, hanem a város, az ország, az oktatás és a politika szégyene is. Bár mindez a digitális korszak és az internet előtti időkben történt, de a tény attól még tény marad: hosszú éveken át koptattam az egykori gettó járdáit, anélkül, hogy sejtettem volna, hol járok, hogy mi történt ezekben az utcákban, házakban a második világháborúban. Zsidókat kényszerítették rá, hogy elhagyják az otthonaikat, elkobozták a vagyonukat, és haláltáborokba deportálták őket, ahonnan csak nagyon kevesen tértek vissza. Eze-

ket a tényeket gyakorlatilag bármelyik magyar nagyvárossal kapcsolatban el lehet mondani, csak az valahogy fel sem merült, hogy ez velünk, itt ugyanúgy megtörtént. Végül véletlenül tudtam meg, hogy pontosan mi történt Kaposváron a zsidósággal.

A huszadik század senkivel sem bánt kesztyűs kézzel, a traumák, ha akarjuk, ha nem, közösek, vagy legalábbis közösnek kellene lenniük, éppen ezért együtt kellene megpróbálni feldolgoznunk őket. A század, a történelem, amit persze az emberek írnak, senkit sem kímélt, de pont ezért lenne jó, ha őszinték, de megértőek tudnánk lenni egymáshoz, vallástól és világnézettől függetlenül. Kíméletesen könyörtelennek kell lennünk elsősorban magunkkal, amikor szembenézünk a múltunkkal, a közössel, mert ezzel a múlttal nem lehet fájdalommentesen szembenézni. És bízni benne, hogy nem válunk sóbálvánnyá. De amíg nem férünk hozzá a múltunkhoz, nem értjük meg azt, addig a jelenünk sem lehet teljesen a miénk. A közös múltat ki lehet sajátítani, pontosabban, múltakat lehet kreálni a közös múlt helyén, alternatív tényeken alapuló múltakat. Ahhoz, hogy ez ne így legyen, kíméletes könyörtelenséggel kell egymás felé fordulnunk, megengedve, hogy mindenki megélje és feldolgozza a saját traumáit, hogy jóvátegye tévedéseit, orvosolja tudatlanságát, következetesen és határozottan elutasítva a gyűlölet- és a kirekesztés minden megnyilvánulását. A cinkos hallgatást is.

Nem az a kérdés, hogy létezik-e ma antiszemitizmus. Az a kérdés, mit teszünk ellene. Akkor kell a legkíméletlenebbül fellépni, amikor sűrűsödik a sötétség, ez a felülről ránk ereszkedő – vagy tudatosan ránk eresztett –, és lassan minden beborító, mindent átitató sötétség. Mert az megessi a lelkünket. Mindenkiét. A gyűlölködőét is, csak ő nem tud róla.

A szerző író

Tisztelt Szerkesztőség!

2017. december 28-án küldtem el körkérdésre adott választomat, amely 2018 februárjában jelent meg. Testvérek között is körülbelül másfél hónapjuk volt arra, hogy – ha kifogásuk lett volna – reagáljanak. Kifogás hangoztatása nem történt meg.

Ehhez képest a megjelent íráshoz két lábjegyzetet fűztek.

Többszörösen is értetlenül állok a jelenség előtt.

Ha valamit kritikailag lábjegyzetre érdemesítenek, akkor másfél hónap alatt ezt jelezhetnék volna: akár úgy, hogy kifogásuk van, amin lehetne változtatni; akár úgy, hogy közlik a jegyzetelés tényét.

A lábjegyzetek egyike arra vonatkozik, hogy Önök a Gerő-Romsics vitában nem azonosultak az én álláspontommal. Ilyet én a szövegben nem állítottam, mindössze arra utaltam, hogy szerintem szerepem van abban, miszerint ma már a „zsidókérdés” kifejezést csak idézőjelben lehet használni. Lábjegyzetük így egy olyan elhatárolódásra utal, aminek a szöveg tartalmát tekintve nincs értelme.

A másik lábjegyzet arra vonatkozik, hogy sajnálatosan ad hominem érvelést alkalmazok. Én nem személyeket, hanem álláspontokat minősítettem. Következésképpen nincs személyre szóló minősítés; az álláspont – különösen, ha érvelem is mellette – minősíthető. Ahogy az angol mondja: „Criticism of the opinion or the behavior, but never the person”. (Az asszimiláció elleni „irtózkodó harcot” kritizáló véleményem hosszabb írásban is kifejtettem: Veszély a zsidókra. In: Élet és Irodalom, 2017. szeptember 1. 9.p.)

Tehát formailag és tartalmilag is értetlenül állok az Önök szerkesztői gyakorlata előtt. Úgy látom, hogy az eddig három számon át tartó körkérdés-sorozat során csak engem érdemesítettek elhatárolódó lábjegyzetre, miközben a közölt szövegekben lett volna mitől távolságot tartani. Így aztán az Önök szerkesztői magatartását személyre szólónak tartom, amit természetesen nehezményezek.

Gerő András

Fotó Czirájék Pál

Szerkesztő kollégánk,
Gadó János 60. születésnapjára

TÁRGYILAGOS ÉS SZENVEDÉLYES

Ha jól emlékszem, a Kossuth téren, egy rendszerváltás előtti tüntetésen láttam először az ifjú Gadó Jánost. Az esemény a vége felé közeledett, a tömeg lassan folydogált a térről kivezető utcák felé, Gadó meg a parlament lépcsőin állva követte a mozgást, egyszerre figyelve az egészet és a részleteket.

Egy izgatott, ámbár tárgyilagos szemlélő.

Ez azóta sem változott: Gadó ma a zsidó élet egészének és részleteinek izgatott, de tárgyilagos, szenvedélyes, de hűvös tekintetű szemlélője – sokak öröme.

Még csak hatvan éves, így még sokáig a lépcsőkön a helye.

Mit mazl geyert zikh! Freilekhn Geboyrintog !

Kovács András

KÖSZÖNTÉS

Akádárizmus 1989-90-es leolvadásának idejére a magyar zsidóságnak csak elvétve maradtak olyan földalatti magjai, amelyekből regenerálódhatott volna. Ami mag hosszabb távon életképesnek bizonyult, az jobbára a civil szféra parlagosabb területein hajtott ki. Köztük a Szombat c. folyóirat is, amely – miközben fő témája, kénytelen-kelletlen, az antiszemitizmus és az „emlékezetpolitika” lett és maradt – ellenzéki, kritikus hangot vitt a zsidó sajtóba. Gadó e hangban talált magára, a folyóirat vezető – utóbb szinte egyetlen – bel- és külpolitikai publicistájaként. A hitközségi apparátus cifra ügyeiről és leírhatatlan bájú közgyűléseiről fapofával – szenvtelenül, néhol iróniával – megírt tudósításai forrásértékűek lesznek a jövőendő történészei számára.

Ezekkel a cikkekkkel könnyű volt kivívni a hitközségi establishment utálatát. De ahhoz, hogy a *származású* értelmiség egy (hangos) részénél is kihúzhassák a gyufát, egy külső frontot – az Izrael-frontot – is meg kellett nyitni. Gadó Jánosnak ebben is, mások mellett, múlhatatlan érdemei voltak. Első politikai cikke a Szombatban (1991. január) izraeli témát tárgyalt, „Látogatás Hebronban” címmel. Ez az úti beszámoló az ottani zsidó temető említésével zárul, amit ugyan katonák őriznek, de ahol a sírokat ennek ellenére horogkeresztekkel firkálják össze, rendszeresen, helyi arabok.

Szomorú, ugyanakkor izgalmas jelenségkör, tele ismeretlen és ismerős összefüggésekkel. Gadót különösen a problematika nyugati (ezen belül nyugat-európai) recepciója érdekli, és – elemzőként és empirikus társadalomkutatóként – belemegy a csínbe. A sajátjának vallott demokratikus és liberális krédón átütő, már-már babonás elfogultságokat és mítikus atavizmusokat fedi föl. Tekintélyes közege, közönsége persze nincs ennek a megközelítésnek – legalábbis a modern kori zsidóság drámai Kulturkampfjének minket körülvevő utóvédharcaiban és mellékszínterein nincs. Sebj. Haladhat a korrall. Izrael-barát antiszemitizmus? Izrael és Magyarország (vagy a „visegrádi négyek”), mint a „keresztény Nyugat” védőbástyái? Cifra dolgok ezek – lesznek még cifrábbak is.

Egy kedvelt talmudi példázat a deresedő férjről szól, akit megkopasztanak a feleségei: fiatalka felesége kitépi az ősz hajszálait, az öregecske pedig a feketét. A példázat a magyar zsidóságra is illik: a régi világ és a második világháború kitépte (csomóstu) a fekete, eleven zsidóságot; az ifjonti rendszer utána kihúzkodta (komótosan) a gyér, őszes maradékot. Emeljük kalapunk G. J. és mindazok előtt, akik kopasz fejüket, a helyi zsidóság kopasz fejét vakargatják – amíg és ahol van némi vérkeringés, kinőhet ott még valami.

Turán Tamás

Gadó János

NEMZET- KÁROMILÁS

A „lengyel nemzet” és a „Lengyel Köztársaság”, ahogy ezeket a mostani törvénybe beiktatták: 19. századi, naiv, romantikus fogalmak. Aki ezeket állítja a középpontba, annak gondolkodásmódjában nincs jelen az önreflexió, amely nélkül a 20. század szörnyű eseményei feldolgozhatatlanok.

A lengyel törvényhozásban többséggel rendelkező pártok, nyilvánvalóan mint a lengyel társadalom többségének akaratát hagyták jóvá a minap elfogadott új törvényt. Eszerint büntetendő az, aki „nyilvánosan és a tényeknek ellentmondóan azt állítja, hogy a lengyel nemzet és a Lengyel Köztársaság felelősséggel vagy részleges felelősséggel tartozik a Harmadik Birodalom által elkövetett náci bűnökért...”

A lengyel nemzet nyilván sérthetetlen. Általában, a nemzet, úgy ahogy van, sérthetetlen, mert ez a fogalom, mint valami szentség él a köztudatban. Az a nemzeteszme, ami a 18-19. század fordulóján, a Nagy Francia Forradalom éveiben megjelent, és amit aztán Európa népei átvettek – merev és nehezen visel bármiféle kritikát.

A nemzet ugyanis ebben a korban az Isten helyébe lépett. A felvilágosodás leszámolt a „vallásos babonákkal”, megintatva ezzel a vallásos világkép egyeduralmát az európai társadalmakban. Ám az egyszerű nép millióinak kellett valami pótlék, ami az Istenhez hasonlóan megintathatatlan, tökéletes, makulátlan idol, amire felnézhetett. A francia forradalom vérgőzös bel- és külharcaiban aizonyult ilyen mozgósító fogalomnak.

Aki a szent és sérthetetlen nemzet nevében cselekedett, az eleve felmentést kaphatott az erkölcsi számonkérés alól. Erről tanúskodnak a nagy francia forradalom véres kilengései. A nemzet nevében nem lehet tévedni és kompromisszumot kötni.

A nemzet jelképe, ahogy azt a 19. században a nagy befolyású német kultúra kiművelte, az ősi (népi) vérből származó, makulátlan jellemű, kikezdhetsen erkölcsű,

megalkuvást nem ismerő hős lett: Lohengrin és Siegfried. Aztán Toldi Miklós. 10-14 évesek képzelik ilyennek a hősoket.

Az európai társadalmak – útban a tömegdemokráciák felé – a mentális érettségnek ezt a fokát érték el a 19. század végére. Jelentős mértékben ennek következménye lett az I. világháború, ahol a naiv, infantilis, heroikus, romantikus önkép fejlett haditechnikával párosulva soha nem látott pusztítást idézett elő. (Szépen illusztrálja ezt a mentalitást az 1914-ben énekelt magyar bakanóta: „Megállj, megállj, kutya Szerbia!/Nem lesz tiéd soha Bosznia/Mert a magyar nem enged, míg a vére kiserked/Akárhogy is szenved.”)

A „lengyel nemzet” és a „Lengyel Köztársaság”, ahogy ezeket a mostani törvénybe beiktatták: 19. századi, naiv, romantikus fogalmak. Aki ezeket állítja a középpontba, annak gondolkodásmódjában nincs jelen az önreflexió, amely nélkül a 20. század szörnyű eseményei feldolgozhatatlanok. Hiába ígéri a lengyel politikusok, hogy a művészet és a tudományos kutatás szabadsága nem sérül: ez utóbbiak, a 21. században, magától értetődően tartalmazza az önreflexiót, míg a „nemzet”, „haza” és hasonló 19. századi fogalmakba ez nehezen fér bele. A konfliktus ily módon be van kódolva a rendszerbe.

A lengyel politikusok és a lengyel társadalom meghatározó része a 19. századba menekül vissza a 20. század borzalmai elől, amivel egyelőre nem képesek szembenézni. Aki a romantikus lengyel irodalom klasszikusainak világához ragaszkodik, az a 20. századdal egyszerűen nem tudhat mit kezdeni. A lengyelek ez utóbbit hajlamosak nemzeti szemüvegen keresztül szemlélni és kizárólag hősoek és/vagy áldozatnak látják magukat.

...lengyelek
százezrei
és milliói
kollaboráltak
a megszállókkal:
gyakran
kényszerből,
gyakran
gyűlöletből,
gyakran önző
haszonlesésből...
rengeteg
súlyosbító
és mentő
körülmeny
hozható fel,
de ezeket
feldolgozni
csak egy érett,
önvizsgálatra
képes közösség
lehet képes.

A sztálini és a hitleri birodalom aljas paktumának áldozatául esett Lengyel Köztársaság és a lengyel nemzet kétségkívül áldozat volt. A náci megszállók a lengyelekkel sokkal kegyetlenebb módon bántak, mint a megszállt Nyugat-Európa lakosságával. Zsidók bűntudatáért halál járt, a bűntudó egész családjának is. A lengyel fiatalokat – akiket gyakran az utcán fogdostak össze – százezer számára hurcolták németországi kényszermunkára. Napirenden voltak az önkényes letartóztatások és kivégzések, melynek papok, egyetemi tanárok, ügyvédek vagy más befolyással rendelkező személyek estek áldozatul. A világháború öt éve alatt összesen 3 millió lengyel vesztette életét. Ahogy Götz Aly német történész fogalmaz könyvében (Europa gegen die Juden – 1880-1945, Fischer Verlag, 333. oldal): „A megszálló hatalom kegyetlen önkénye, és az örökös életveszély aláásta a morált és az emberséget.”

A fentiek következménye is volt, hogy lengyelek százezrei és milliói kollaboráltak a megszállókkal: gyakran kényszerből, gyakran gyűlöletből, gyakran önző haszonlesésből. A képlet nagyon bonyolult, rengeteg súlyosbító és mentő körülmény hozható fel, de ezeket feldolgozni csak egy érett, önvizsgálatra képes közösség lehet képes. Lengyelország elindult ezen az úton és úgy tűnt, hogy kulcsfontosságú művek megjelenése után (Jan T. Gross: Szomszédok, Félelem) tovább is halad ebben az irányban – de a politikusok most behúzták a féket. Eddig és ne tovább! Tapogatóztak egy ideig az önvizsgálat irányába, de amikor feltárultak előttük saját múltjuk mélységei, egy idő múlva visszahőköltek.

Az önvizsgálat valóban rendkívül fájdalmas. Idézünk csak egy bekezdést a lengyel lakosság magatartásáról, Jan T. Gross: Félelem (Gondolat kiadó, 2012) c. könyvéből.

„Az is előfordult, hogy a zsidókat olyan helyiek ölték meg, akik meg akarták szerezni a javaikat. A podlasie-i körzetben végrehajtott tömeggyilkosságok, amelynek nem a jedwabnei mészárlás volt az egyetlen epizódja, a zsidó ingatlanok széles körű és teljes kifosztásával társultak. Nehéz lenne találni olyan városi lakost, aki nem fosztogatta a zsidó házakat, miközben a házak lakóit Radzilów külterületén egy nagy csúriben elevenen elégették... Mindenki az utcán volt és vitte, amit tudott” (54. oldal).

Vajon aki leírja, hogy egy egész lengyel város

bűnrészes volt a zsidók legyilkolásában és kirablásában (s nem egyetlen ilyen város volt), az a törvény büntető hatálya alá esik majd? A helyi lengyelek magatartását alighanem joggal nevezhetjük náci bűnöknek – noha nem a náci követtek el őket.

Az írókat és történészeket a 21. századi Európában aligha sikerül majd elnémitani. (Az oktatásért felelős hivatalnokokat és pedagógusokat viszont talán sikerül majd megfélemlíteni.) A törvényhozás gesztusa azonban mélyen szimbolikus: a lengyelek meghatározó része nem akar tovább az önvizsgálat útján haladni.

Az önvizsgálatnak kétségkívül nagyon súlyosak a következményei. A Holokauszt után megkerülhetetlennek bizonyult német önvizsgálat lenullázta a német nemzet hagyományos önképét. Romantikának, ősi múltnak ebben ma már nyoma sincs. A nemzet, mint önmagát igazoló fogalom megszűnt létezni. A Szövetségi Köztársaság legitímációja demokratikus, jóléti államként nyújtott teljesítményén alapul.

Ma hasonló úton járnak Nyugat-Európa országai: a nemzet fogalma visszaszorul, már csak a szélsőjobb retorikájában játszik komoly szerepet. A legitímáció átalakulásának fájdalmas, zavaros időszakát éli Nyugat-Európa, az új legitímációs bázis, úgy tűnik, a multikulturális társadalom, amelynek működési szabályi még kialakulatlanok. A „befogadó nemzetek”, a fasiszmus és a gyarmatosítás tévútja után, lemondtak arról a jogukról, hogy a saját kultúrájukat bármi módon más etnikumok kultúrája fölé helyezték. Így – ahogy ez lenni szokott – menet közben kell az együttélés szabályit kidolgozni, s e téren egymással versengő ideológiák birkóznak egymással. Vajon a tolerancia és a sokszínűség netovábbja, ha megengedjük más vallású és hagyományú kisebbségnek, hogy saját törvényeik szerint éljék az életüket, avagy a nyugati demokratikus társadalmi berendezkedést fenyegető veszély?

Az önvizsgálat, s ennek nyomán a makulátlan, áldozati nemzetkép összeomlása olyan veszedelem, amely előtt most megtorpan a lengyel politikai elit. Érthető: beláthatatlan, hogy mi jön utána. Korántsem állnak ezzel egyedül Közép-Európában.

A baj csak az, hogy az önvizsgálatot s ennek összes következményét hosszabb távon nemigen fogják megúszni. Csak annyit érnek majd el vele, hogy mindez felkészületlenül éri majd ezeket a társadalmakat.

MÉG
MOST
SEM
KÉSŐ

Fizessen elő 2018-ra a Szombatra,
és kedvezményrel postázzuk Önnek a lapot.

Csekket az info@szombat.org e-mail címen, vagy a 311-6665-ös telefonszámon igényelhet. Neve és postacíme megjelölésével, legalább 5950 Ft telebankos vagy internetes átutalásával a Mazsike Szombat Szerkesztősége 11709002-20066703 számlaszámára közvetlenül is intézheti előfizetését.

AZ LEGYEN, AKI!

Interjú Tisza Katával

Tíz év önkéntes visszavonulás után meglepetted a nyilvánosságot *Akik nem sírnak rendesen* című kötetteddel. Milyen érzések kavargtak benned a fogadtatással kapcsolatban?

A legalapvetőbb érzésem a bizonytalanság volt. Először én magam sem tudtam, mi az, amit írok, és hogy az milyen hatást válthat ki. Nehéz volt a csöndet megtörni. Volt bennem szorongás. Meg izgatott várakozás is. Vajon emlékszik-e még valaki rám? Vajon képes leszek ezúttal, a tudomány erejével, megtörni a sztereotípiát? Valószínűleg, ha előre meg lett volna tervezve, akkor nem mertem volna megírni. Hiszen eldöntöttem tíz éve, hogy az irodalmi munkásságot befejeztem. Még egyszer nem állok bele. Lenulláztam azt az identitást, újat építettem, és megfogadtam, ha bármit is publikálok, azt már csak tudományos keretek közt teszem. Így is fogtam neki. Tisztelegően végigtanultam, kutattam az elmúlt éveket, és amikor összeállt az anyag, és a disszertációmát írni kezdtem, kiderült, hogy nem számoltam valamivel. Például azazal, hogy annyi érzés tolult fel bennem, annyi életutat vizsgáltam, hogy azt egyszerűen nem lehetett, egy olyan alkatú embernek, mint én, megírni pusztán egy hivatalosan elvárt formában. Próbáltam, de egyszerűen robbanásszerűen törtek fel a mondatok belőlem. Mintha tíz éven keresztül fejben írtam volna a történetet a háttérben, mert az előtérben egy tudományos munka ment. És folyni kezdtek belőlem a történetek, és nem tudtam többé megállítani őket. Olyan érzés volt, mintha diktálták volna őket. A szükségszerűség nyelvén szóltak, és én csak néztem, és egyszer csak megengedtem magamnak. Ha most ez tör utat, legyen, gondoltam. De nem vettem komolyan, csak a facebookon osztottam. És óriási meglepetésként ért a fogadtatás. Az olvasók emlékeztek rám, visszavártak. Sőt, új olvasók is rám találtak. Tőlük kaptam bátorítást, hogy írjak csak, csináljam tovább. És akkor általam nagyra tartott irodalmárok is mondták, hogy ez most valami erős, egyedi, új irány. Szakmabeliek, pszichológusok, coachok, terapeuták mondták, hogy a szövegek valódiak és működnek. Ezek az erők mind kellett hozzá, hogy a teljes tagadásból és kishitűségből kihozzam magam a felszínre, és még mielőtt eldöntöttem volna, már készen volt a kötet. A legeslegnagyobb bizta-

tást a kislányaim nyújtották: ők szerették volna, hogy írjak újra. Ők büszkéek akartak lenni rám, ez motivált.

Pszichológiából doktoráltál, öregedéskutatással foglalkozol. Hogyan tágitott ez korábbi írói perspektívádon, hisz most is az emberi kapcsolatok nehézségeivel foglalkozol, bár kevésbé könnyed hangvétellel.

Fotó: Reviczky Zsolt

Egy holokauszt-
túlélő unokája,
meg egy
magyar
arisztokrata
egyenes ági
leszármazottja

Még nem doktoráltam pszichológiából, hiszen könyvet írtam ahelyett, hogy megírtam volna a disszertációm. A doktori tanulmányaimat fejeztem csak be. Öregedéskutatóból írtam a diplomamunkámat mesterszakon, és ennek továbbfejlesztésével vettek fel a doktori iskolába, ez az irány határozta meg az elmúlt éveimet. Menet közben ébredtem rá, hogy ez mindent lefed. Mert életutakat kezdtem vizsgálni, gondolván, hogy a végéről visszanézve sok minden megérthető az emberi életből, elakadások, csomópontok, krízisek. És akkor jöttek olyan felismerések, hogy az életminőség legfőbb mutatója az emberi kapcsolataink minősége. Tehát elkezdtem a kapcsolatokat vizsgálni. Ott is rájöttem sok mindenre, ami a hatalomgyakorlással hozható összefüggésbe. Rájöttem, hogy a klasszikus rendszerek aszimmetrikusak, a teljes kultúránk az: kormányzati, vállalati, iskolai és a háztartások szintjén is. Hogy ezzel kell dolgozni, az egész társadalomnak önreflexiót gyakorolni, ránézni a szocializációnkra kritikusan. A kulcs a szimmetriában van. Amikor ezekre rájöttem tudományosan, akkor dobbant nagyot a szívem: az összes megtagadott könyvem erről szólt. Csak akkor még túl fiatal voltam, és nem voltak meg hozzá a megfelelő eszközeim, hogy megírjam. Amikor ezt felismertem, akkor jutottam el oda, hogy tíz év után megbékéltem saját magammal. Egyébként ez önmagában is hozzájárul az ember szubjektív jóllétéhez, hogy megbékél-e önmagával. Elkezdtem önmagamra is alkalmazni a felismeréseim, és megküzdeni a saját identitásom, íróként is, emberként is, társadalomkutatóként is. Később ugyanezt építettem be a coaching praxisomba is: felszabadítani egy embert, hogy elfogadja önmagát, megbékéléssel. Tehát a szálak összeértek: és ez az önazonosság-vágy hatotta át minden tevékenységem.

Pszichoprózának nevezed a kötet egyperces, szabadvers-szerű, két műfaj határán repdeső lélektani drámáit, verses ritmusú novellákba rejtett pszichológiai esettanulmányait. A páciens a nő és férfi, néha felbukkan Szakáll, a terapeuta. Egy rendelő szimbolikus figurái. Kiszűrődik az író hangja is: az egyes szám harmadik személyben, vagy személyes hangon megnyilvánuló sorsmonológokban nehéz leválasztani a személyest a szakmairól. Írói és olvasói közelítésből is terápia-kötet ez?

Fejemben volt több év kutatásának felismerése, és ezek dübörögni kezdtek. A nő, a férfi, a terapeuta meg a gyerek ott éltek bennem, már nagyon régen. Szabadulásra készen. De én ezt nem tudtam közben. Nem engedtem ki őket a fejemből. Majd megírom tudományos formában, ez volt az elképzelésem. De ezek a figurák a fejemben szabadok akartak lenni valójában. Ők nem doktori disszertációs keretek közé vágytak. Ők a maguk nyelvén szóltak, kiáltoztak, ordítottak, sírtak. És akkor már nem volt megállás. Ezzel a mozdulattal, amivel az ajtót kinyitottam, legelső körben a saját magam felszabadítása történt meg. Egyrészt a saját elfojtásom szűnt meg, miszerint nem ír-

hatok, mert nem vagyok elég jó, gondoltam. És akkor mi van, kit érdekel, ki mondja meg, ki dönti el. Eljött a pont, amikor ezekkel a kérdésekkel nem törődtem: az lettem, aki mindig is voltam. Egy szabadon önkifejező ember. Terápia tekintetében tehát legelőször a sajátom történt meg ezáltal, hogy írni kezdtem, újra, irodalmi műfajban. Hogy elengedtem a doktori követelményeknek való megfelelési kényszert, és szabaddá tettem magam, a saját magam által teremtett műfajban. Miért kellenek határok a tudomány és az irodalom közé, amikor lehetne ötvözni is? Fel tettem magamnak a kérdést is ezáltal, hogy kinek a legitimációjára várok? Kinek kéne azt mondania, hogy járhatom a saját utamat? Elsősorban nekem, saját magamnak, ha egyszer meg vagyok győződve, hogy az, amit csinálok, szakmailag stabilan felépített és igenis van létjogosultsága. És úgy tűnt, hogy van, mivel a műfaj visz magával, tehát úgy jutnak be pszichológiai elemek az olvasóba, hogy közben nem tanul, hanem irodalmi utazásban van, és mégis hat, sőt. Tehát ez másik műfaj, interaktív a hatása, az olvasó dolgozni kezd a témákkal. Feltetzi a sorskérdéseket magának, amivel a műben szereplő nő és férfi foglalkoznak. Ezek voltak azok a kérdések, amik a kutatásaimból fontosként kidomborodtak. És ugyanezeket a kérdéseket tettem fel közben emberként is saját magamnak. Tehát összeeresztettem az embert és a szakembert is az írásban, nem tartottam távolságot, a saját sebezhetőségemet is vállaltam. De meg akartam küzdeni, akartam rá egy szakmai választ. Tehát nemcsak az író, hanem az olvasó is felszabadulhat ebben a folyamatban, ha beengedi a szövegeket, és megdolgossa. Így tehát a terápiás hatás oda-vissza hat: íróban is, meg olvasóban. Amikor elkészült és ránéztem, akkor ismertem fel, hogy megtörtént egy igen lényeges integrációs mozzanat. Az ember akkor van egyben, ha összeér a múltja és a jelene, megbékélnek egymással, ha a gondolatai és az érzései szinkronban vannak. Ennek az egésznek ez a kis kötet volt a színtere: amikor bennem összeértek a szálak, felszabadultam, megbékéltem, a felismeréseimet leírtam, átadtam, és azok a befogadóban is elindultak az útjukra.

Elfojtásról, elengedésről, gyászról, társas magányról, társtalanságról, fel nem dolgozott problémákról írsz és társadalmi elvárásokról, előítéletekről. Empatikus, tömény, de interaktív írásaid mozgásba lendítenek, gyerekkorból hozott minták túllépésére és új identitás építésére ösztönöznek. Mennyire játszott szerepet az önkeresésedben a családi háttеред és az áttelepülés, illetve az elmúlt tíz év elzárkózása? Létezhet egyáltalán sírás nélkül trauma-feldolgozás?

Felejtéssel, elfojtással traumát feldolgozni nem lehet. Tehát az első lépés az emlékezés. A szembenézés. A kimondás. Ez egy fájdalmas folyamat. Rengeteg érzés előtörésével jár. A sírást én szimbolikus jelentésében használom a szónak. Jelenthet szó szerinti sírást, és annak ezer válfaját: halk, hangos, zokogás, üvöltés, ordítás, rázkódás. De sírás

a megértés is, az elmesélés, a megkönnyebbülés, a felszabadulás, az önfogadás, az önegyüttérzés-gyakorlás. A trauma-feldolgozáshoz nem úszható meg az érzelmekkel való dolgozás semmiképpen. Valószínűleg, ha boldog életem lett volna, ha megéltem volna a társkapcsolatomban mindazt, amire vágyom, akkor nem írtam volna. Akkor maximum a családot toltam volna, ahogy sok éven át. De a hiányaim majdnem megfojtottak, és első körben nem a kívülvilágban keresgéltem, hanem saját magamban. Kerestem a tartalékaimat. A túlélőkészletet. Amibe kapaszkodni lehet. Aminek segítségével túlélni lehet. Fejben a képeket. Belső erőforrásokat. És ezt találtam, ezt a kötetet. Ez a legmélyebb identitásomat mutatta meg, és szelíden mondta, hogy fogadjam már el, ne meneküljek. Küzdjem meg: ez vagyok én. A romániai gyerek, a menekült fiatal nő a nagyvárosban, aki szembesül a fojtogató előítéletekkel és sztereotípiákkal, vagyok egy holokauszt-túlélő unokája, meg egy magyar arisztokrata egyenes ági leszármazottja: ezek mind egyben. Ezt meg kell értenem, és szeretnem kell. És vagy találok valaki olyat, aki szintén megérti és elfogadja, vagy egyedül viszem tovább az életem. Mert ez az emberi méltóságom alapkövetelménye. Nem köthető kompromisszum identitáskérdésekben. Aki nem érti az identitásod, az nem szerethet. Ez a kötet, ha úgy vesszük, a sírás maga.

Az én nagyon személyes sírásmozdulatom, ami ugyanakkor, mivel kutatómunka, a kollektív tudatot is reprezentálja. Tehát személyes és kollektív egyszerre, tudomány és művészet, nincs határ. Csak van. Sokrétűen. Mint maga az élet, a maga ambivalenciájával és természetességével.

A lányaidnak ajánlod a könyvet. Több ez, mint ajánlás. Mit üzensz nekik, illetve mit tegyen mérlegre az olvasó?

Amikor a kutatásaim alapján, a leggyakrabban ismétlődő mintázatokat megértettem, ezzel párhuzamosan a saját mintázataim, akkor ránéztem a lányaimra is. És az volt a legfontosabb kérdés, hogy mit kapnak ők útravalóként. Egy menekülő anyát? Egy elhallgattatott anyát? Egy lenyomott nőt? Egy szorongó embert? Vagy egy szabad gondolkodót, aki szinkronban áll saját magával, egyensúlyban, azonosságban? Aki azt teszi, amit gondol és érez? Ez egy vállalható minta lesz számukra? Jó útravaló majd? Ezzel a tarsolyukban szabad és bátor emberekké válhatnak? Ehhez mi kell? Hát elsősorban az, hogy az anyjuk az legyen. Tehát valaki, aki megírja, és vállalja önmagát, vagyis ezt a könyvet. Valaki, aki rendet rak a saját fejében, lelkében és életében. Valaki, aki bátor, és belevág abba, hogy úgy éljen, ahogy szeretne, és az legyen, aki.

Szarka Zsuzsa

VÁLTOZÁSOK A HOLOKAUSZT TÚLÉLŐK EGYÉNI KÁRPÓTLÁSÁBAN

A Claims Conference tárgyalta a német kormánnyal az egyéni kárpótlások kiterjesztéséről. A tárgyalások eredményeként 2018. február 9-től az alábbiak szerint bővülnek az egyéni kárpótlási programok:

- Havi nyugdíjra jogosultnak azok a zsidó holokauszt túlélők, akik 1941 augusztusa és 1944 augusztusa között a romániai lasiban legkevesebb három hónapon át üldöztetést szenvedtek el.
- Havi nyugdíjra jogosultnak az Article 2 Alapból vagy a Közép- és Kelet-Európai Alapból azok a zsidó holokauszt túlélők, akik náci által megszállt területen, és/vagy náci csatlós államban legkevesebb négy hónapon át embertelen körülmények között, a külvilágtól elzárva bujdosnak, vagy hamis személyazonossággal kényszerültek élni.
- Egyszeri kárpótlásra jogosultak a Hardship Fundból azok a zsidó holokauszt túlélők, akik 1940 júliusa és 1942 novembere között Algériában náci üldöztetést szenvedtek el akár a korlátozások, akár a személyi szabadságuktól való megfosztás miatt.

A nyugdíjat vagy egyszeri kifizetést csak azok a túlélők kaphatják meg, akik még nem részesültek más német forrásból származó nyugdíjban. Ezek közé a nyugdíjak közé tartozik: az Article 2 Fund/Article 2 Alap, a Central and Eastern European Fund/Közép- és Kelet-Európai Alap (CEE), a German Federal Indemnification Law/ Német Szövetségi Kártérítési Törvény (BEG), a Ländershäufonds, az Austrian Pension/Osziptrák Nyugdíj (OFG), az Israeli Ministry of Finance/Izraeli Pénzügyminisztérium kárpótlás.

A lista nem korlátozódik az előbb említett kárpótlásokra.

A nyugdíjba részesülőkhöz meg kell felelniük minden követelménynek, beleértve a jövedelemre és a tulajdonra vonatkozóakat is.

Kiegészítő kárpótlást kaphatnak a náci zsidóüldözés olyan áldozatai is, akik eddig nem voltak jogosultak a Hardship Fund kifizetéseire, mert korábban már kaptak német forrású kárpótlást például a BEG (Bundesentschädigungsgesetz) vagy egy nemzetközi egyezmény alapján. E kifizetés összege a korábbi német alapból érkező kárpótlás és a Hardship Fund jelenlegi 2556,46 euro összegű egyszeri kifizetése közötti különbség.

Jogosultak a fenti kárpótlásokra azok a túlélők, akik magzat korúak voltak akkor, amikor a fenti üldöztetést az édesanyjuk elszenvedte.

A Claims Conference támogatja a rászoruló holokauszt túlélők házi gondozását és egyéb jóléti szolgáltatásait a német kormány feltételei szerint.

A túlélők jelentkezése ingyenes.

Örökösök nem jogosultak a fenti kárpótlásokra.

A jelentkezési lap letöltéséhez látogasson el a következő címre: www.claimscon.org/apply

További információkért kérjük, vegye fel velünk a kapcsolatot:

Claims Conference

P.O. Box 20064, Tel Aviv, Israel 6120001

Telefon: +972-3-519-4400 Fax: +972-3-624-1056 Email: infodesk@claimscon.org www.claimscon.org

A Claims Conference-nél ombudsman áll a kérvényezők rendelkezésére. Az ombudsman email címe: Ombudsman@claimscon.org, postacíme: The Ombudswoman, P.O. Box 585, Old Chelsea Station, New York, NY 10113

„NEKEM MEGVAN A SAJÁT ÖRÖKKÉVALÓM”

Náray Tamással új regényéről, a Zarahról (Libri, 2017) beszélgettünk.

Miért ír regényt a holokausztról egy nemzetközileg elismert ruhatervező? A könyvbemutatón tangóharmonikán a Hava Nagila dallama is felcsendült. Aztán a regényt elolvasva azt éreztem, erős és mély kötődésre lehet szükség ahhoz, hogy valaki ilyen átéléssel írjon egy zsidó család szenvedéséről.

A regény Zarah Winter életútját beszéli el. Különleges nő történeti könyv.

A kislány 1934 szilveszter éjszakáján született Németországban. Abraham Winter legkisebb lányának, Zarahnak, nővérével Edellel egy véletlen folytán sikerült elmenekülnie a gyilkos hatalom elől. A dúsgazdag gabonakereskedő család többi tagját Dachauban irtották ki.

A szerző tudatosan választotta hősnőjének a Zarah nevet, amely egyben regénye címadója is.

„A Zarah szefárd név. Azt jelenti, ragyogás. Zarah Winter személyisége az egész regényt beragyogja” – mondja Náray.

Talán nem véletlenül hasonlít hangalakjában és kiejtésében is a szefárd név a Zohárra, a Kabbala egyik legfontosabb könyvére, a Ragyogás könyvére.

Hallottam már több ironikus megjegyzést, mely szerint:

„Náray a hősnőjét is egy divatmárkáról nevezte el. Ez nagyon erős szakmai ártalomra vall.”

„Ez szimplán műveletlenség” – legyint nevetve Náray, aki nem törődik a csipkelődésekkel, ahogyan azzal a gyanakvó, kíváncsisággal sem, amely azt firtatja: mi visz rá egy sikeres ruhatervezőt arra, hogy a zsidóság legnagyobb tragédiájáról írjon?

„Nem is értem a kérdést. A Zarah a második nagyformátumú regényem. A holokauszt témáját már az önéletrajzi ihletésű, Az utolsó reggel Párizsban című kötetemben is érintettem. Amúgy egyszerű emberként talán nem írhatnék róla?! A holokauszt csak a zsidó nép fájdalma? Mennyire kisztíli gondolkodásra mutatna ez. Én azt vallom, hogy senki sem fordíthatja el a fejét, ha szenvedést lát.

Kivételesen mindenkinek joga van a saját életéhez és a saját boldogságához. Ostobaság olyat állítani, hogy a háborúban meghalnak. Az hal meg a háborúban, akit megölnek. Az embernek az élete végén kell meghálnia.” – mondja Náray, majd elhallgat. Vár egy kicsit, aztán elgondolkodva folytatja.

„Fájdalmat érezni független attól, hogy valaki keresztet vagy Dávid-csillagot visel a nyakában. A kín nem ismer sem felekezetet, sem származást. Ahogy az irgalom sem. Nem vagyok vallásos a szó klasszikus értelmében. Se templomba, se zsinagógába nem járok. De van hitem! És ragaszkodom ahhoz a nézetemhez, hogy a hitemre nem kell címke. Se tőlem, se másától.

Én sosem feltűnősködtem a magánéletemmel, a politikai meggyőződésemmel, vallásommal, származásommal, pénztárcámmal. Mindennek számomra nincs úgy jelentősége, ahogy sokaknak. Mert vannak ezek helyett más dolgok, amiket magamból megmutathatok. Különbözik sem az az érdekes, amit mondunk, hanem az, amit teszünk. És úgy vélem, ennek alapján kellene valakiről véleményt alkotni, ha feltétlenül muszáj.

Az újságírók gyakran tudni akarják, hogy abból, amit megírtam mi volt a valóság. Lényegtelen! Egy regényben nem az a fontos, hogy mi volt benne a valóság, hanem az, hogy mire világít rá! Hogy mi a mondanivalója.

Természetes, hogy egy író a vele, környezetével, családjával megtörtént eseményekből merít. Ritkábban a közzsájon forgó történetekből. Mindenki hordoz magával terheket. Csak legfeljebb nincs meg hozzá a képessége, hogy beszéljen, vagy írjon róla. Én is cipeltem magammal családom múltjának terheit. Hosszú időn keresztül egy velőt rázó sikoly volt az bennem, ami soha nem tudott elhalkulni. De egyszer el kell jönnie az időnek, amikor az ember szembenéz az elhallgatott, elnémító tragédiákkal. Hogy ez az idő nálam miért most jött el?

Mert napjainkban a megkülönböztetésnél, a kirekesztésnél és az ítélkezésnél aktuálisabb témát nehezen találhatnék. És mert ennyi idősen vagyok képes beszélni róla. Azt gondolom, pusztán emberi okokból akkor is foglalkoztatott volna a holokauszt tragédiája, ha történetesen egy minden le- és felmenőmet tekintve keresztény családból származom. Ahogy megírtam: „Mert a gonosz győzedelmeskedéséhez annyi is elég, hogy a jók nem tesznek semmit.” Ma a hallgatást senki nem engedheti meg magának.”

Különösen szép Náray szövegében az az érzékenység,

amivel megrajzolja női sorsokat, karaktereket az anya–lány, nővér–húg, nagymama–unoka kapcsolatokat, elszakíthatatlan, és olykor már romboló kötelékeket, „mert a szeretet sokkal erősebb ok a gonoszra, mint a gyűlölet.”

A Zarah nagyon erősen női szöveg.

Természetesen többről van itt szó, mint a pazar ruhák pontos leírásáról, utoljára Tolsztoj Háború és békéjében olvastam ilyen plasztikus ruhaleírásokat, mint a Zarah-ban.

A könyv a holokauszt túlélők gyermekeinek, unokáinak traumájáról is szól, arról, hogy öröklődnek át a szorongások, félelmek, egyik generációról a másikra, arról, miként lesz öngyilkos Zarah Winter lánya, egy pusztító szerelem és egy volt náci bárónő hatására.

Ostobaság azt gondolni, hogy Náray regénye rózsaszín, holokauszt love story, nagyon távol áll attól. Olvasóként döbbenet szembesültem azzal a ténnyel, hogy a törékeny, finom ruhatervező, aki a szépség bűvöletében él, milyen hitelesen, férfias brutalitással írja le a huszonhat éves Joachim Winter agyonverését 1939. június utolsó napjának hajnalán.

„Nem néztem ki Önből, hogy ilyen kegyetlen is tud lenni” – mondtam Náraynak.

„Igaza van. Nem tudok. Nem is én vagyok kegyetlen. A fanatizmus az, amely az emberi irigységgel és gonosszággal szövetezik. Joachim kegyetlen meggyilkolása, amely a könyv elején rögtön mellbe taszítja az olvasót, sok-sok könnyet csalt a szemembe a hozzám intézett olvasói levelek alapján. Volt, aki azonnal félretette a könyvet és csak pár nap elmúltával tudta újra a kezébe venni. Nekem van fantáziám. De látja, ilyet kitalálni mégsem tudtam volna. Az eset az akkor Németországban élő rokonnaink családjában történt.

Náray regényének egyik jelentős színtere Izrael, Jeruzsálem. A történet egyik legszebb pillanata is a Szent városban játszódik.

„Milyen szerencsés az, aki megőrizhette, amivel született, gondolta. Beolvadunk. Mi is, ahogy mások is. Végül az üvegfalak mögött álló hatalmas menóra árnyékában álldogálva jött rá, mi az, amit érez. Meglepte, milyen váratlanul és hirtelen tört rá, hogy egész élete gyökértelen.”

Az Artex Külkereskedelmi Vállalat külkereskedőjeként jártam először Izraelben. Ezt az utat máig nem felejtettem el.

Pénteken érkeztem Jeruzsálembe. Egy szép, kora őszi napon. Lenyűgözött a ragyogóan fehér város. Felpillantottam a falakra és több ezer év nézett vissza rám. És én abban a pillanatban tudtam, hogy nem vagyok idegen.”

„És a gyökértelenség?” – kérdezem Nárayt.

„Nekem megvan a saját Örökkévalóm. Ahogy mindannyiunknak.

Németh Ványi Klári

Amúgy egyszerű emberként talán nem írhatnék róla?! A holokauszt csak a zsidó nép fájdalma? Mennyire kisztíli gondolkodásra mutatna ez.

Bédy-Schwimmer
Rózsa

Veszprémy László Bernát

„BALJÓS KELETI BÁJ A POLITIKÁBAN”?

Zsidó nők és nőmozgalom a két háború közötti Magyarországon

A zsidó feministákat is tömörítő mozgalom követelése: „A cél, hogy a nő többet ne az alacsonyabb-rendűség bélyegével homlokán jöjjön a világra”.

A két háború közötti időszak különös érdeklődésre tarthat számon azon történészek között, akiket érdekel a női szempontú történetírás.¹ A korszakunk közéletét tárgyaló irodalom egyik axiómája, hogy az úgynevezett „keresztény kurzus” a tolerancia, a haladás és – különösen – a szexuális szabadság ellenfele volt. Azonban talán erre az időszakra is illik bizonyos mértékben Regina Markell Morantz megállapítása a viktoriánus Anglia nőiről: „A nő képe ellentmondásos volt: fájának öre, egyben a férfi autoritás alárendeltje; a civilizáció megtartója, egyben intellektuálisan csökött; gyermekeinek fő nevelője, akinek alig volt több felelőssége és méltósága, mint tulajdon gyermekeinek”.² Írásunkban nem adhatunk teljes képet a kérdérről, mindössze a zsidóság és a szervezett nőmozgalom kapcsolatát vizsgáljuk, bemutatva az arról alkotott korabeli többségi percepciót, ám megkísérelve objektív perspektívába helyezni azt.

Zsidó feministák már a hazai nőmozgalom korai történeténél is jelen voltak, példának okáért a vezető pozíci-

ókat betöltő Glücklich Vilma vagy Bédy-Schwimmer Rózsa. A két háború között „alámerülve” működtek a hazai progresszív feminista körök, Pető Andrea szerint főleg magánlakásokon, 1944-es betiltásukig.³ A hazai zsidóság politikai preferenciái nem ismertek – és a források ellentmondásosak –, ám általában feltételezhető, hogy nem volt a magyar helyzet a németországihoz hasonlatos, ahol a századfordulón a zsidó nők 20%-a tagja volt a zsidó nőmozgalomnak.⁴ Erre már csak a számok miatt sem volt lehetőség, hiszen 1917-es csúcspontján a magyar feminista mozgalom 4000 főt számlált.⁵ Zsidó feministáknak azonban bizonyosan volt szerepük ekkor is a hazai mozgalomban. Buzarovits Augusztia, Ágoston Péter feminista felesége a második világháborút követően papírra vetett feljegyzésében fel is sorolta a – kor szóhasználatát kölcsönvéve – a „hitleri kegyetlenség áldozatait” a feminista mozgalom sorából: Mellerné Miskolci Eugénia, Pogány Paula, Spádi Adél, illetve Vámbéri Melanie és leánya.⁶ Érdekes zsidó vonatkozás, hogy a női választójog támogatója volt Vázsonyi Vilmos is.⁷

A két háború közötti időszakban a feminista követelések jogos kérdésekre világítottak rá, hiszen a diszkrimináci-

ció, a nők választójogának elvitatása, illetve a fehérterror során a vidéki erőszakoskodások valós jelenségek voltak. A progresszív katolikus *Aurora* folyóirat 1921-ben többek között így foglalta össze a feminista követeléseket: egyenlő választójog, törvény előtti egyenlőség, állami özvegysegélyezés, illetve a leánykereskedelem felszámolása.⁸ Mindezek olyan valós és életbevágó kérdések voltak, hogy időnként még a radikális jobboldal is felvállalta őket: Ungváry Krisztián 2012-es könyvében a nyilasok választójogra vonatkozó programját „feminista” követelésnek minősítette.⁹ Ám míg egyes követeléseiket a konzervatív nőmozgalmak is feministának nevezték, abban bizonyosak voltak, hogy nem azonosulnak Bedy-Schwimmerék felfogásával. Mint egy katolikus lap leírta, a katolikus nőmozgalom „búgó gerlicét” akar csinálni a magyar nőből, „nőt akar a maga érzelmeivel és szeretetével”, ellenben Bedy-Schwimmerrel, aki „vércsét” akar a nőből, „aki birokra keljen az élet sasmadarával, a férfival”.¹⁰ A *Szózat* fajvédő folyóirat pedig félreérthetetlenül utalt arra, hogy Bedy-Schwimmer „zsidó marxista”, feministái „baljós keleti báj” visznek „a politikába”.¹¹ Utóbbi mondat szinte hízelgően hathat a zsidó feministákra, és való igaz, hogy megannyi antiszemita író beszámolt munkáiban a zsidó nők iránt érzett vonzalmáról.¹² (Mindez természetesen nem enyhített zsidóellenes meggyőződéseiken).

Hogy Bedy-Schwimmer „zsidó” jellegű politikát akart volna csinálni feminizmusával, alapatlan antiszemita vád volt. Az októberi forradalmat követő amerikai emigrációjában azonban több helyen is zsidósággal kapcsolatos, sajátos álláspontjáról tett bizonyosságot Károlyi Mihállyal való levelezésében. A tényt, hogy Jászi Oszkárt „kártevőnek” nevezte, illetve a kommunistákat „Galilei-gyerkőcöknek”, még betudható az emigráció belharcainak.¹³ Bedy-Schwimmer azonban arról is meg volt győződve, hogy Károlyinak „az amerikai zsidó szabadkőműveséghez” kell fordulnia, ha publicisztikáját akarja közölni, mert azok az antiszemita „Tormay [Cécile] . . . ellen sokat tettek”.¹⁴ Felfogásában tehát a zsidó szabadkőműveseknek a valósnál nagyobb hatalma volt a világ közéletére, példának okáért a magyar közéletre. Nehéz elképzelni, hogy a Tormayt ért – gyakran jogos – kritikákat „az amerikai zsidók” irányították volna. Egy másik levelében arról írt, hogy azért fontos az amerikai zsidó szabadkőművesekkel kapcsolatot tartani, mert szerinte ők

finanszírozzák Magyarország akkori pénzügyeit.¹⁵ Károlyi megsegítése azonban levelezésük szerint nem alakulhatott jól, hiszen Károlyi nem küldte el a *New York Times*-nak a megbeszélte cikkeket. „Meglehetősen bután néztem ki, amiért közbenjártam az Ön ügyében, ám Ön nem tett lépéseket”.¹⁶ Bedy-Schwimmer láthatóan túlbecsülte az amerikai zsidó körök befolyását.

A nőmozgalom elleni támadások persze nem feltétlenül voltak antiszemiták. Egy baloldali lap is úgy írta le a feministákat, mint „néhány foghíjas, kipúderozott mánáshölgy, aki már minden kalandot és szerelmet átélt”, tárulva „pár gépirókisasszonnyal, akik semmit sem éltek át, mert oly csúnyák, hogy a kutya se néz rájuk”.¹⁷

Ám a vádak fő szószólója Tormay Cécile volt, aki *Bujdosó* könyvében leszögezte, hogy a feministák a kommunistákkal együtt feleltek a régi Magyarország bukásáért, illetve, hogy a feministák nem voltak mások, mint „a politikailag szereplő izraelita női tábor”. Könyvében szerepelt egy megjegyzés, mely szerint a zsidó nők a megszálló román katonák kegyeit keresték.¹⁸ Tormay a laza erkölcsöket egyértelműen a zsidósággal kötötte össze.

A „zsidó szexualitás” – azaz túlfűtött szexuális vágy – vádja gyakori volt a korabeli antiszemitáknál, így például Bangha Bélánál is.¹⁹ Érdekes módon azonban zsidó hívei is akadtak a tételnek: Arthur Ruppin cionista politikus fiatalkori naplójában magára is utalva írta, hogy a zsidók szerinte túl sokat maszturbálnak.²⁰ A támadások természetesen képtelenek voltak, és Ágostonné Buzarovits Augusztá fel is jegyezte, hogy „mennyi közönnnyel, mennyi meg nem értéssel kellett megküzdenuk, sőt az elavult felfogásokból eredő még veszedelmesebb fegyverekkel, mint amilyenek a tudatos félremagyarázások, alap-

tan vádak, a gúny, a nevetségessé tevés voltak. . . . Hogyisne! Hiszen amit ezek az asszonyok hirdettek, az nőuralom volt, szabadszerelm, család és otthon megtagadása, a rend és erkölcs felforgatása!”²¹

A feministák ekkor kétségkívül nem hirdettek ilyen dolgokat, és talán a rágalmak mögött álló előítéleteket mutatja, hogy a *Szózat* is óvott a zsidó fiúk és lányok társaságától, akik „virágzó keresztény csemetéinket a férfi és női homoszexualitás átkos árkába rántják”.²² Amennyiben a „zsidó homoszexualitás” vádját is felírjuk az antiszemita vádlistára, akkor a szigorú számok ismét azok valótlanságát bizonyítják. Egy 1933-ban közölt felmérés szerint az akkor

Mint egy katolikus lap leírta, a katolikus nőmozgalom „búgó gerlicét” akar csinálni a magyar nőből, ellenben Bedy-Schwimmerrel, aki „vércsét” akar a nőből, „aki birokra keljen az élet sasmadarával, a férfival.

Buzarovits Augusztá és Ágoston Péter

Glücklich Vilma

Budapesten hatóságilag nyilvántartott 3425 homoszexuálisból 21,5% volt a zsidó, mely az országos számot nézve magasnak tűnhet, ám a cikk szerint budapesti számokat nézve alulreprezentáltságot mutat.²³ (Az adatok bűnügyi statisztikákból származnak.) A homoszexualitás Horthy-kori irodalmát vizsgálva egyébiránt szembetűnő, hogy a hivatalos publikációk meglehetősen liberális álláspontot képviseltek a kérdésben: Szántó Jenő főorvos a *Népegészségügyben* közölt cikkében például leszögezte, hogy két felnőtt hálósobaügyeihez „senkinek sincs köze”, megtoldva ezt a sajátos érveléssel, hogy szerinte a náci is megengedőek voltak a homoszexualitással szemben²⁴).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy abban a korban, abban a helyzetben a magyar nőmozgalom releváns és megalapozott követeléseket hangoztatott.

Ellentmondásos jelenség, hogy annak egyes tételeit éppen ezért a szociális ügyekre figyelő radikális jobboldal is felvállalta, mely ezenközben valamifajta „zsidó machinációt” látott a feminizmusban. A zsidó feministákkal szembeni vádak alaptalanok voltak, miközben több zsidó feminista valóban kiemelkedő szerepet játszott a mozgalomban. Hozzáállásuk a zsidósághoz, mint láttuk, esetenként ellentmondásos volt. A korszak feminizmusának a vizsgált források tükrében nem volt egyéb követelése, mint amit Buzarovits Augusztia is írt: „A cél, hogy a nő többet ne az alacsonyabb-rendűség bélyegével homlokán jöjjön a világra”.²⁵

A cikkhez fűzött megjegyzéseiről köszönet illeti Tóth Eszter Zsófiát.

JEGYZETEK

- 1 A korszak feminizmusához lásd: Pető Andrea: „Minden tekintetben derék nők”. A nők politikai szerepei és a nőegyesületek a két világháború közötti Magyarországon. In: *Szerrep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Szerk. Nagy Beáta, Sárdi Judit. (Debrecen: Csokonai, 1997), 268–279.; Kovács M. Mária: Hungary. In: *Women, Gender and Fascism in Europe, 1919–1945*. Szerk. Kevin Passmore. (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2003), 79–91.
- 2 Regina Markell Morantz: The Perils of Feminist History. *The Journal of Interdisciplinary History*, 4:4 (1974 tavasz), 649–660, itt 649.
- 3 Pető Andrea: *Nőhistóriák. A politizáló magyar nők történetéből 1945–1951* (Budapest: Seneca, 1998), 43–44.
- 4 Martion A. Kaplan: German-Jewish Feminism in the Twentieth Century. *Jewish Social Studies*, 38:1 (1976 tél), 39–53, itt 39.
- 5 Szapor Judit: Feministák és „radikális asszonyok”. Női politikusok az 1918-as demokratikus forradalomban. In: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Szerk. Gyáni Gábor, Nagy Beáta (Debrecen: Csokonai, 1995), 264.
- 6 *Politikatörténeti Intézet és Levéltár* (továbbiakban *PIL*), 689.f.19.ő.e. Ágostonné datálatlan írása a nőmozgalomról. 8.
- 7 Simándi Irén: *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon, 1848–1938* (Budapest: Gondolat, 2009), 21. skk, 30. skk, 164.
- 8 *Aurora*, 1921. 232.
- 9 Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944* (Pécs-Budapest: Jelenkor-OSZK, 2012), 333–334.
- 10 *Szociális Missziótársulat Irattára* (Budapest). Udvardy Tamás: A Szociális Missziótársulat alapításának előzményei és fejlődése eredeti forrásművek és folyóiratok tükrében (PPKE HTK doktori disszertáció, 2014), 135.
- 11 *Lendvai István családi hagyatéka* (továbbiakban: *Lendvai-hagyatékek*). Datálatlan kivágás a *Szózatból*, 1920-as évek. A Lendvai-család szívességéből.
- 12 Konrád Miklós: The Jewish Woman as an Allegory: the Portrayal of Jewish Women in Hungarian Literature at the Turn of the Century. In: *Gender, Memory and Judaism*. Szerk. Gazsi Judit, Pető Andrea, Toronyi Zsuzsanna. (Budapest: Bálassi, 2007), 209.
- 13 *PIL*, 704.f.332. Schwimmer és Károlyi levelezése. 150–151.
- 14 Uo. 170, 180–181.
- 15 Uo. 196.
- 16 Ua. 213.
- 17 Idézi: Simándi: *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért*. I. m. 49–50.
- 18 Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből* (Budapest: Pallas, 1926), 7, 162, 445.
- 19 Gyurgyák János: *Magyar fájvédők* (Budapest: Osiris, 2012), 79.
- 20 Etan Bloom: *Arthur Ruppin and the Production of Pre-Israeli Culture* (Leiden: Brill, 2011), 37–38.
- 21 *PIL*, 689.f.19.ő.e. Ágostonné a nőmozgalomról. I. m. 8.
- 22 *Lendvai-hagyatékek*. Datálatlan kivágás. I. m.
- 23 Szántó Jenő: A homoszexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra. *Bőrgyógyászati, urológiai és venerológiai szemle*, 11:3 (1933. március), 40. skk.
- 24 Szántó Jenő: *A homoszexuális férfiprostitúció kérdése. (Különlenyomat a Népegészségügy 1933. évi 20–21. számából)* ([Budapest: n. k., 1933]), 10, 6.
- 25 *PIL*, 689.f.19.ő.e. Ágostonné a nőmozgalomról. I. m. 30.

Rabbi Panda

PURIMSPIEL

Hangulatkép Náchson ben Áminádáv történetére¹

A sivatag közepén halad az autóbusz. A vezető ledől az ülésről, részegen elájul. A busz megáll. Az eszméletlen sofört hátra viszik. Az utasok tanácskozni kezdenek.

Első utas: Mikor ébred fel?

Második utas: Úgy érted, Náchson? Néha napokig kiüti magát.

Harmadik utas: Tennünk kell valamit, fogytán a vizünk.

Első utas: Tud még valaki buszt vezetni?

Negyedik (halkan): Az, ott, hátul... (hátra mutat, az egyik utolsó sorba, ahol egy középkorú, testes, rövid hajú nő alszik az ülésen)

Első: Az a... az a... nő, úgy érted?

Negyedik (továbbra is halkan): Igen, valahol máshol szerezte a jogsiját... Nálunk ilyen nem lehet, ugye...

Második: Hát igen, kétszáz éve tiltották meg, a Buszvezetők Nagy Szabályzatában is szerepel a tiltás. Nők ne vezessenek autóbust!

Harmadik: Ne haragudjon, de kétszáz éve még nem voltak autóbuszok. Különben is, mi más választásunk van? Mondják meg!

Második: Maga megkérdőjelezi a Szabályzat hitelességét?? Hogy dolgozhat egyáltalán nálunk?? (kérdően néz az Első Utasra) Te mit mondasz?

Első utas: Én tisztában vagyok a hölgyek felbecsülhetetlen szerepével és jelentőségével, hivatásával! (lehallakul) Szóval, személy szerint, én megengedném a női buszvezetőket... De hát szóval, kinevezésem várható a jövő hónapban, és... ki tudja mit szólna ehhez a Tisztelt Főigazgatóság...

Harmadik (üvölt): De hát nem lesz kinevezése!!! Nem érti?! Szomjan hal a sivatag közepén!

Negyedik (továbbra is halkan, mintha meg sem hallotta volna a harmadikat): A Főtanácsnok úr, állítólag, szintén egyet értene a törvény megváltoztatásával. Azonban, ő szerinte, túl sok problémát jelentenének a női buszvezetők. Hiszen mi lenne, ha valamelyikük túl jól vezetne, és ezáltal rossz fényt vetne a férfi buszveze-

tőkre? Ráadásul mit szólnának a kedves férjek? Javaslata az, hogy például egy nő a jövőben kezelhetné a sebvártót... Állítólag nyugaton már megengedték, hogy nők a sebvártót húzzák meg. Miközben egy férfi vezet. Persze a kuplungot még ott sem nyomhatják.

Harmadik: Elment az eszük! Szomjan halunk! (haragjában sírni kezd, a többiek vigasztalják)

Első, Második, Negyedik (kórusban): Majd csak lesz valahogy!

Ötödik utas (nézi, ahogy a többiek sóhajtoznak, ezért panaszosan felkiált): Azt gondolom, hogy ez egy újabb csapás a sorstól a cégünkre! Nem ért minket eddig elég katasztrófa? Hát nem bűnhődtünk eleget? Most az a sorunk, hogy itt pusztuljunk el, ebben a sivatagban?

Harmadik (felnevez az ötödikre): Azt gondolja, hogy vége van?! Bármikor elindulhatnánk, csak szólnunk kell annak a hölgynek!!! Mit javasol, maga okostojás?!

Ötödik: Én... Nem is tudom... Hát, ki vagyok én, hogy véleményt mondjak egy ilyen jelentős kérdésben? Én megvárom, míg Önök, nálam tiszteletreméltóbbak, okosabbak, eldöntik, hogy mi legyen...

Harmadik: Kivonja magát a felelősség alól?! Idióta! Opportunista! (nekiront)

A harmadik és az ötödik összeverekedik, a többiek is beszállnak, kisebb csetepaté alakul ki a busz közepén. Néhány perc múlva mindenki komoly sérülés nélkül, de kimerülten ül vissza a saját helyére. Valaki elalszik, valaki magában morog.

A hölgy felébred a csendre. Körbenéz. Látja, hogy részegen alszik a soför, fogytán a víz, az utasok nem csinálnak semmit. Előremegy, beül a vezetőülésbe, elindítja a buszt. Vezet. A férfiak felébrednek.

Második (halkan): Na jó, bizonyára vannak kivételek... Pikuach nefes, életmentés, ugyebár?

Kérdően néz a többiekre, a többiek bólogatnak vagy továbbra is morogva néznek ki az ablakon.

...kétszáz éve tiltották meg, a Buszvezetők Nagy Szabályzatában is szerepel a tiltás. Nők ne vezessenek autóbust!

1 Egy midrás szerint Náchson ben Áminádáv, Jehuda fejedelmé lépett elsőként a Vörös-tengerbe, mert a törzsek nem voltak hajlandóak elindulni. bSzóta 37a

Németh Ványi Klári

SÁRA MEGÉRINT

Kepes Sára (1942. július 26. – 1965. november 25.)
zeneszerző, költő emlékének

Kepes Sára utolsó
fényképe

*„Eleven és vele nem temethető Érintését többen érezzük
s adjuk, miként lehet, tovább.”*

Fodor Ákos 1995.

*„Sára végül is nem tudott kibontakozni. Ő öngyilkos lett,
mire elkezdte, szóval éppen megtalálta, hogy mit akar
igazából csinálni.”*

Petri György 1999.

A tragikus sorsú fiatal zeneszerző-költő, Kepes Sára nevét kevesen ismerik. Az a szűk réteg, aki mégis, Petri György öngyilkos szerelmeként emlékezik vissza rá.

Az irodalomtörténet Kepes Sárát Petri szerelmi költészete felett lebegő sötét árnyként emlegeti, akitől egész életén át nem tudott szabadulni. Nem is akart.

„Sára, Maya, Mari – a legfontosabbak, igen. A Sára-ügy traumatikus öszmény máig. A Sára-versek egytől-egyig bűnbánatversek, pedig nem lehet megbánni a bűnt... Azt a pillanatot, amikor otthagytam, pedig tudtam, hogy utána mi következik...” – mondta a költő 2000-ben egy beszélgetés kapcsán Keresztury Tibornak.

Kepes Sára 1942. július 26-án született.

Édesanyja, Fogel Mária (1901–1978) mélyen hívő protestáns asszony volt. Rendkívüli zenei tehetséggel rendelkezett. Járt a Zeneakadémiára, zongora szakra, de anyagi gondok miatt nem tudta elvégezni. Az ötvenes években Farkas József református gyülekezetébe jártak lányával, Kepes Sárával, aki a gyülekezet kántora volt. Az istentiszteleteket a Gyulai Pál utcában lévő bérház első emeletén tartották. Mária a zenei szolgálat mellett prédikációkat gépelt, így tartotta el korán apa nélkül maradt lányát.

Sára édesapja, Kepes Jenő (1915–1948) matematikatanár, tizennégy évvel volt fiatalabb Máriánál, akivel 1941-ben, azért kötött házasságot, hogy megmeneküljön az üldöztetésektől. (Mária egyik zsidó barátnőjének volt a fia.) Ez azonban nem sikerült, 1944 nyarán munkaszolgálatra vitték.

Kepes Sára későbbi versében így ír erről:

„Apámé, akit nem ismerek, mert Ukrajnába hajtották, fiatal testét gyötrő és értelmetlen munkára fogták, mert félzsidó volt, a hitlerajt szolgáló németek, s mert anyám volt árja-párja, ki értem csecsemőért Pesten rettegett, ez iszonyú kínrim miatt kapott fehéret sárga karszalag helyett.” (Kepes Sára: C'est La Guerre)

Kepes Jenőnek különböző borzalmak árán sikerült megszöknie a munkaszolgálatból, ám azok a traumák, amelyeken átesett, jelentős szerepet játszottak abban, hogy 1946 augusztusában a Budapesti Állami Kórház elmeosztályára került.

„Hosszú és nehéz út lehetett, mert mire hazaért – házat még megtalálta – de senkit meg nem ismert, mindent elfelejtett, azt tudta csak: menekülne, szökne, ölne.” Így emlékezik vissza Sára apja tébolyára a fentebb már idézet versében.

1948. október 17-én Kepes Jenő megszökött a zárt osztályról. Soha többé nem tért haza családjához. Eltűnt. 1948. november 15-én holtak nyilvánították. Felesége szerint Párizsban élő rokonaihoz próbált eljutni, de a határon lelőtték.

Sára zenei tehetségét szüleitől örökölte. Apja hegedűjéből egész kicsi lányként már gyönyörű hangokat csalt elő. (Kepes Jenő szépen hegedült.) Általános iskolásként ő is részt vett a református gyülekezet életében. Gyermekkórust vezetett és harmóniumon játszott.

1958-ban, a felszabadulás tizenharmadik évfordulójának tiszteletére országos zeneszerző pályázatot hirdettek. A jeligés pályázatra rengetegen küldték be műveiket.

„Amikor felbontották a borítékokat, a Vox Humana jelige mögül ismeretlen név tűnt elő: Kepes Sára. A zsűri tagjai egymásra néztek: Ki ismeri? Hosszú csönd után Sugár Rezső, az ismert zeneszerző felkiáltott: De hiszen ez az én növendékem, negyedik gimnazista, tizen-nyolc éves kislány! Másnapra Sára Historia Nova című kantátájával, melynek nemcsak a zenéjét, hanem a szövegét is maga írta, országos hírv zeneszerző lett.

Alacsony, sovány tizenhat évesnek látszó, fekete lányka. Szokatlanul gazdagon árnyalt a hangja. Komoly sötét szeme szinte egész arcát betölti.

Kepes Sárának sem ment simán. Volt olyan tanára, aki ellenezte, hogy zeneszerző szakra menjen. Így érvelt: a lányok nem komolyak. Nem tudnak önállót, nagyot alkotni, hamar abbahagyják a munkát. Sára nagy-nagy becsvágya, hogy ezt egész életével cáfolja meg.

Talán még soha nem forrott össze ilyen szépen, ilyen tisztán mű és alkotó. Nemzet és egyén. Gondolat és sors. Kepes Sáráról pedig sokat fogunk még hallani.” Így méltatta a fiatal zeneszerzőt, 1958-ban írt cikkében Sugár András.

Draskóczy László zeneszerző, Kepes Sára özvegye és jogutódja, hagyatékának kezelője a következőket mondta nekem a díjnyertes műről:

„Az országos zeneszerző pályázatra végzett zeneszerzők adták be a műveiket. Sára érettségi előtt állt, 18 évesen nyerte meg a rangos versenyt. Feleségem, Kepes Sára díjnyertes kantátája nálam van. Azt én is igen furcsának, sőt, megdöbbenőnek találom, hogy a kantátát végül is nem mutatták be, sőt, mondhatni, mintha szándékosan elhallgatták volna. Egyszerűen nem beszéltek róla. Holott akkoriban hazánk felszabadulásának ünnepe óriási

ha épp
a vándorok is mállat bérrel
a fáradtak aludni testek,

most csend van. Nyugalom.
- nem nyugod mellett -
csend van most mindenben.
Csöndese elhatom,

s megfélélek
az éjél.

Sára utolsó verse

népi esemény volt, s az ennek tiszteletére írt nyertes pályamű mindig közbeszéd tárgya volt jó ideig. Máig érthetetlen előttem ez az elhallgatás. Gondoltam rá, hogy megszólaltatom Sára kantátáját, a Historia Novát, amikor a Győri Konzervatórium zeneszerző tanára voltam, s egyúttal sokáig az iskola szimfonikus zenekarának karmestere is. Az 1980-as években, amikor még országosan megtartották a „Felszabadulás” évfordulóját, felajánlottam, hogy bemutatnám Sára oratóriumát, de az iskola vezetése – nem indokolta, miért – elállt e tervtől.”

„Petri György véletlenül olvasta az újságban, hogy egy fiatal lány nyerte meg az országos kantáta versenyt. Ez meglepte, és kíváncsivá tette. Akkoriban gyakran járt a Zeneakadémiára koncertekre. Rengeteg zenész ismerőse volt. Egyiküket, talán Fodor Ákost, megkérte, hogy mutassa be neki Sárát.”

Pap Mária, Kepes Sára legjobb barátnője, Petri György utolsó élettársa a zeneszerző és a költő ismerettségének kezdetére így emlékezik vissza. Sára és Mari mindketten a konzervatóriumba (a Bartók Béla Zene-művészeti Szakközépiskola) jártak, Mari karvezetés, Sára zeneszerzés szakra. Itt barátkoztak össze.

„Most hetvenöt éves vagyok, tizennyolc voltam, amikor megismertem Sárát.

A legfontosabb barátnőm volt. Nagyon szerettük egymást. Rendkívül tehetséges lány volt. Intellektusa tiszteletet ébresztett bennem. Soha nem zavart, hogy jóval tehetségesebb nálam. Felnéztem rá. Irodalomról, zenéről, politikáról, magánéletéről beszélgettünk. Beszélt nekem az apjáról, Kepes Jenőről is. Sokszor mondta, hogy labilisnak érzi magát, és attól fél, hogy meg fog bolondulni. Nem volt egy kiegyensúlyozott, boldog lány.

Már gimnazista korunkban úgy éreztem, hogy a Sá-
rival valami baj lesz valamikor.

Petri György
véletlenül
olvasta
az újságban,
hogy egy fiatal
lány nyerte meg
az országos
kantáta
versenyt.
Ez meglepte,
és kíváncsivá
tette.

Sára édesanyjával

Nagyon kemény nő volt.

Nem voltunk szép lányok és reménytelen szerelmeink voltak.

Sára az anyjával, Máriával rettenetes szegénységben élt a nyolcadik kerületben, a Nagyuvaros utca 27-ben. A földszinten laktak egy udvari lakásban, aminek nagyon hosszú és nagyon keskeny téglalap volt az alapja, és nagy volt a belmagassága. Volt egy sötét, nyirkos és zsúfolt konyha, és egy ugyancsak sötét, egy ablakos és elképesztően zsúfolt szoba. Talán zongora is volt benne. Az ablaktól, ha jól emlékszem öt méternyire volt egy téglafal, falikúttal.

Az érettségi utáni nyáron Mária elvitt minket nyaralni Kenesére. Körbestoppoltuk a Balatont, amikor meg a nyaraló kertjében voltunk, Sára librettót írt.

1960-ban ő a Zeneakadémián folytatta tanulmányait zeneszerzés szakon. Sára zeneszerzés tanára a Kodály-tanítvány Viski János lett, aki csodálatos ember volt.

Még a gimnáziumban mesélt nekem egy matematikus fiúról, Draskóczy Pálról, akibe beleszeretett. Találkoztunk, sokat beszélgettek. Úgy érezte a fiúval nem stimmel valami, lehet, hogy hazudik neki. Kétélyei vannak, mégis megvész utána.

A matematikusnak volt egy öccse, Draskóczy Lászlónak hívták. Megkerestem Lacit. A beszélgetésre nem emlékszem, régen történt. Annyit el kellett árulnom neki, hogy a barátnőmet érdekli a bátyja. Természetesen a barátnőről is meséltem, elmondtam ki ő, micsoda fantasz-

tikus nő. Pálról nem sokat tudtunk meg, de elbeszélésem alapján Lacit nagyon elkezdte érdekelni Sára. Találkozásunk után felkereste, és elkezdett neki hevesen udvarolni, amit ő örömmel fogadott. Nem sokkal később Sára közölte velem, hogy feleségül megy Draskóczy Lászlóhoz. Nem túl gyakori találkozásaink egyikén elmesélte, hogy gyermeket vár.

1962-ben született meg kislánya, Tamáska.

A Pasaréti út elején laktak, Draskóczy László szüleinél egy kis szobában. Ott látogattam meg őket. Vártam, hogy látok egy gyönyörű csecsemőt. A kislány azonban torzszülött volt. Képtelen voltam arra, hogy azt mondjam: Milyen édes kisbaba!

Pedig Sára ezt várta. Egész egyszerűen nem vett róla tudomást, hogy a gyermeke nem olyan, mint egy egészséges baba. Kiült az arcomra a döbbenet, ott és akkor minden tönkre ment közöttünk. Gyakorlatilag megszűnt a barátságunk.

1965-ben a szüleimmel Rákoshegyéről beköltöztünk a Rákóczi térre. Pár lépésre a Nagyuvaros utcától. Rám tört Sára hiánya. Semmit sem tudtam róla. Írtam neki, és találkoztunk. Ez 65 kora ősze volt. Sára elmondta, hogy mestere, Viski János nagyon hamar meghalt, a tanítványait Szabó Ferenc vette át. Szabó hírhedt moszkovita pártember, rossz tanár és rossz zeneszerző volt. Külön utálta a Viski tanítványokat. Egy stabilabb alkat elviselte az így kialakult helyzetet. Sára nem volt stabil alkat. Kikészült, lassan abbahagyta a zeneszerzést, s mire utolsó erejével átküzdötte magát valahogy Szervánszky Endréhez, kiesett jó idő, épp találkozásunk előtt nem sokkal kezdte összeszedni magát, tervei voltak, és mű is készült, egy dalciklus, amit következő találkozásunkkor el is énekelt saját zongorakíséretével nekem. Akkor ismét a Nagyuvaros utcában lakott. Hogy miért, azt szintén elmesélte ezen a két találkozón. Tőle hallottam először Petri nevét, ő mutatott nekem először Petri verseket. És tőle hallottam először a kapcsolatuk történetét, ami e történet szerint nemrégiben befejeződött.

Draskóczy Lászlóról, a férjéről is beszélt. Indulattal és megvetéssel. Fiukat, Tamáskát intézetbe adták. Ő pedig elköltözött a Pasaréti útról. Sára édesanyja, Mária elvállalt egy bentlakásos házvezetőnői állást a Nagyuvaros utcában. A régi lakásukat átengedte Sárának és Petrinek.

Később vált világossá számomra, a két utolsó találkozásunk alkalmával, Sára nagyon rossz állapotban volt. Sok mindenben nem mondott igazat, de a leglényegesebb ezek közül a Petri kapcsolat előadása volt.

Legközelebbi találkozásunkra nem került sor. Egy filozófia szakos egyetemi kollégámtól, Petri barátjától tudtam meg, hogy néhány nappal korábban (1965. november 25-én) öngyilkos lett. Nagyon megrázott a hír. Fél napot bolyongtam egy kietlen kőbányai tájon, nem tudom, miért pont oda mentem, talán, mert nagyon utálok Kőbányát, esett az eső, és rá gondoltam. Eközben azt érez-

tem, hogy Sárával mindenképpen katasztrófának kellett történnie előbb vagy utóbb.”

Petri György Kepes Sáráról

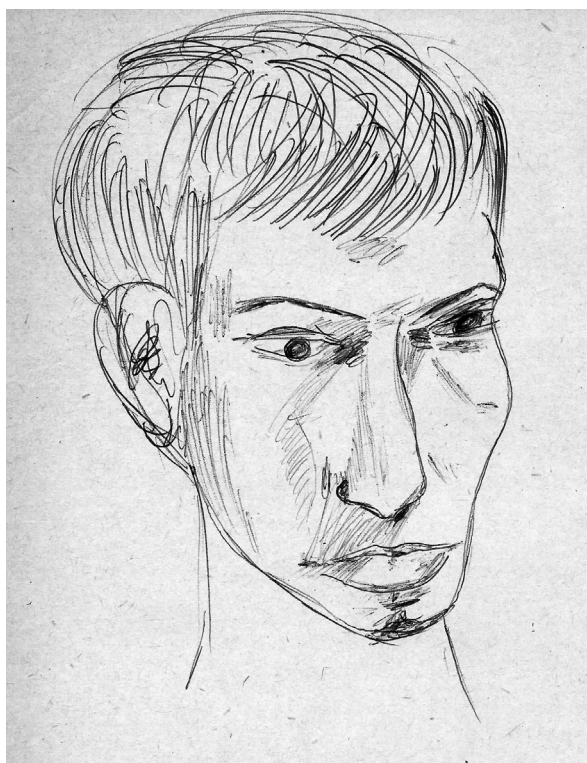
„Nekem Sára mellett kellett volna maradni, hogy segítsen. Nem kellett volna leélnem vele az életemet, de persze az is lehet, hogy akkor öngyilkos lett volna más-
kor, más okból.”

(Petri György és Forgách András beszélgetéséből)

„Nem sokkal Sára halála után ismertem meg személyesen Petrit. Jó barátok lettünk, azonos volt a baráti körünk, de Sáráról intenzíven csak 89-ben, összeketülé-
sünk után kezdtünk beszélgetni. Igyekszem, hogy azt mondjam el a kapcsolatukról, amit tőle tudok” – mond-
ja Pap Mária Petri György utolsó élettársa.

„Sára miután házasságot kötött Draskóczy Lászlóval, a Pasaréti útra költözött. Egy háztartásban élt Draskóczy szüleivel és testvérével, a matematikus Pállal, akibe ko-
rábban szerelmes volt. A házasságával tulajdonképpen bosszút akart állni Draskóczy Pálon. Ez bizonyos fokig magyarázatot ad arra, hogy miért mondott igent pár hó-
nap alatt Lacinak, aki csupán eszköz volt a bosszújához. Amikor bekerült ebbe a merev református közegbe, pil-
lanatok alatt rájött, hogy csapdát állított magának.

Petrinek sokat beszélt arról, hogy Draskóczy gyenge zeneszerző, akire nem tud felnézni. Sára korábban már kísérelt meg öngyilkosságot. A Pasaréti úton felvágta az ereit. Életét csak annak köszönhette, hogy nagyon gyor-

Hamikám,

mesél nagyon his Tardost
adapjával együtt (ő is mesélt
és őt is mesél. Utolsó pár na-
pomban nagyon megpróbáltam őt
emberileg. – Gyurit is tartod
meg mehetedben. – Iki is 'utan,
most heked is isom: minden
papírfélét elgesztet el, ingénre
vélkül. En a legkövetkezőbb aka-
ratlan és utolsó kísérlet, poru-
som. Bosszún meg nekem, sok fá-
dalmat okoztam.

Te légyd, Sára

san alvadt a vére, így időben sikerült kórházba szállíta-
ni. Draskóczy László és Petri egyszer találkoztak a Sára-
Petri kapcsolat elején, hogy beszéljenek az új helyzetről.
Civilizáltan zajlott le a találkozás, ami persze semmin
sem változtatott. Sára eljött Draskóczytól, Petrit kitette
a felesége, Mosonyi Alíz.

Petri és Draskóczy néhányszor ismét összejöttek Sára
halála után, Schönberget hallgattak együtt.

Sára kapcsolata Petrivel éjszakákba, vagy másnap dé-
lelőtti nyúló beszélgetésekkel indult. Mind a kettőjüket
nagyon érdekelte a pszichiátria, egyik alapkönyvük volt
az akkori orvosi egyetemi tankönyv, Nyirő Gyula elme-
kórtana. Petri némi gyakorlati tapasztalattal is rendelke-
zett, hónapokat dolgozott az intapuszta elmegyógyinté-
zetben, tudott Szondi és Rorschach tesztet felvenni és ki-
értékelni. Kísérletezgettek is mindenfélével, tudták egy-
mást hipnotizálni.

Sára abban a nehéz időszakban, amikor Szabó Ferenc-
hez került, és nem tudott zenét szerezni, hogy pénzt keres-
sen, vidékre járt tangóharmonikát tanítani, amit gyűlött.

Petri és Sára együtt éltek a Nagyuvaros utcai lakás-
ban. Boldogságuk nagyon rövid ideig tartott. Petri visz-
szament feleségéhez és kislányához, Annához.

Kapcsolatuk azonban nem szűnt meg teljesen. Újra ta-

Sára búcsúlevele

Sára rajza
Petri Györgyről

Etűd

Úgy támadsz rám sietősen, mint a tanári katedrán zord pedagógus
tökfaj-seregére ijedt kamaszoknak, ám én büszkén állok elébed.
mert gyűlölsz s én se szeretlek, az indulatod ragad el, lendíti lábad
rúgásra, ütésre kezded,
szánnám magamat, de hiába, behorpadt e gög: üss!

Gyurinak bot-
füle volt, de
Sára megtanít-
totta énekelni.
Kitisztította a
hallását.

lálkoztak azzal az ürüggyel – nem tudom, melyikük talál-
ta ki, Fodor Géza volt a közvetítő –, hogy Petri ír egy Trisz-
tán és Izolda librettót Sárának. Petri próbálkozni kezdett
a kapcsolat visszaállításával. Sára hosszú ideig ellenállt,
de aztán engedett. Petri eltitkolta a felesége elől, hogy újra
jár Sárahoz. Sára viszont azt akarta, hogy teremtsen tisz-
ta helyzetet, vállalja őt. Erről sokat vitatkoztak. Azon a bi-
zonyos novemberi estén Gyuri 11-kor haza akart menni,
ezt Sára nem akarta, és ismét vita kezdődött, aminek során
elhangzott két szörnyű „Ha elmégy, öngyilkos leszek”, Pe-
tri részéről pedig az, hogy „Nekem jogom van elmenni, ne-
ked pedig jogod van eldönteni, hogy öngyilkos leszel-e.”
Nem tudom, mennyit vitáztak, de Petri végül elment.

Másnap reggel Mária talált rá a holttestre. A konyhá-
ban feküdt a földön elterülve, mellette a nyitott Nyíró,
s nyitva a gáztűzhely sütőjének ajtaja.”

Petri az akkori állapotáról 15 évvel később volt csak
képes írni, a „Sári ne vigyorgj rajtam” című versében.

Fodor Géza a következőket mondja a kérdéskörrel
kapcsolatban Petri monográfiájában: „S akkor az Örök-
hétfő-ben egyszerre felszakad ez az egész gyötrelmes él-
ménykomplexum, kiderül, hogy ez a költői személyiség
őslénye, amelyet azonban mindeddig nem sikerült
sem emberileg, sem költőileg feldolgozni... A kötetben
négy Sára-vers van – az önvizsgálati olyan példái,
olyan végletes helyzetek, tapasztalatok és élmények hor-
dozói, amelyeket a normál élménycapacitású olvasó
aligha tud követni.”

Draskóczy László Kepes Sáráról

„Mikor múlt el a szerelmem Sára iránt. Nem tudom,
azt sem, hogy elmúlt-e egyáltalán?

1961. szeptember 13-án házasodtunk össze. Sára 19
éves volt, én 21. Egy tanszakra jártunk a Konzervatóri-
umba, és esténként a zenésztanulók együtt voltak hang-
versenyen a Zeneakadémián. Az egyik hangverseny
után hosszasan beszélgettünk az elhangzottakról, és ha-
zakísértem. Aztán mind többször beszélgettünk – ahogy
lenni szokott.

1962. május 14-én született meg fiunk, Tamás. Sára
nagyon nehezen viselte a terhességet. Sokszor volt ros-
szul. Hét hónapra hozta világra Tamáskát. A kisfiú szel-
lemi fogyatékos volt. Ezt a traumát Sárának soha sem si-

került feldolgoznia, annak ellenére, hogy nagyon szeret-
te a gyermekünket. Fiunk idővel intézetbe került.

Házasságunk elején Sára alaposan elmerült Nyíró
Pszichiátria című vaskos könyvének tanulmányozásá-
ban, sőt össze is jöttünk Draskóczy Magda unokatestvé-
remmel és férjével, Süle Ferencel, akik akkoriban már a
szakmában voltak (éppen akkor lettek az Intapusztai
Pszichiátriai Intézet munkatársai, s vették át a stafétát
Benedek Istvántól – lásd Aranyketrec). Emlékszem, ők
nagy lelkesedéssel beszéltek a Szondi-tesztről, s azt rö-
vest ki is próbálták rajtunk, mi pedig Sárával buzgón raj-
zolgattuk nekik a fákat.

Később házasságunk megromlott. Éretlenül és bölcs-
telenül viselkedtem a feleségemmel, hónapokig nem
szóltam hozzá, nem beszéltem vele, annak ellenére, hogy
szerettem. Nem sikerült megadnom neki azt a biztonsá-
got, amire vágyott. Apai ágon nagyon terhelt volt,
valószínűleg innen örökölte idegrendszeri gyengeségét
is. Kepes Jenő skizofréniában szenvedett.

Arra nem emlékszem, hogy Sára emlegette volna
édesapja hiányát, de hogy hiányzott neki az apa, az biz-
tos. A fontos dolgokat az ember sokszor nem mondja ki.

Tulajdonképpen én tehetek arról, hogy feleségem ösz-
szebarátkozott Petri Györggyel, majd elköltözött tőlem.
Nem sokkal ezután a Széna téren egy presszóban talál-
koztam Petrivel, azért, hogy megbeszéljük a történeteket.
Békés beszélgetés volt.

Petri többször mondta, hogy mi Sára halála után még
találkoztunk. Együtt hallgattuk Schönberget. Petri
rosszul emlékezik, mi csak egyetlen egyszer találkoztunk.

Amikor Sára kapcsolata Gyurival csődbe jutott, az ő
kezdeményezésére felmelegítettük régi viszonyunkat, ak-
koriban mutatta nekem verseit, melyek közül több meg
is ragadott olyannyira, hogy öt verséből dalciklust kom-
ponáltam azon év nyarán, amelyet aztán ősszel be is mu-
tattak a Zeneakadémián. Ennek a ciklusnak én adtam
(Sára jóváhagyásával) a Félélem dalai címet. Azonban
a bemutató előtt két nappal Sára öngyilkos lett.

A Zeneakadémián ültem zenetörténet előadáson, ami-
kor kihívtak a folyosóra és közölték velem, hogy azon-
nal menjek, mert a feleségem meghalt.

Megérintettél

Megérintették kedves s lásd megáradt
a magamból kicsapó szeretet.

Körkörösén gyűrűzik szét a bánat
s mióta rámnyílt szomorú szemed,
mint nevetés: sírás görcei ráznak.

Ha éjjel megsimít hűs tenyered
és súlyosan nyom könnyű kis vaságyad
– neked soványka testem fekhelyed.

Megírta a búcsúlevelét édesanyjának, és az utolsó versét.
„Ma éjjel a vándorok is szállást kérnek/ a fáradtak
aludni térnek/most csend van/ Nyugalom./ nem nyug-
szol mellettem - / csend van most szívemben/ Csön-
den alhatom/ és megbékélek az éjjel/

Feleségem halála után az édesanyjától tudtam meg azt,
hogy Sára gyermeket várt Petri Györgytől, de elvetélt.

Búcsúlevelében arra kérte az édesanyját, hogy a
hagyatékát, verseit, zeneműveit égesse el. Mária ezt nem
tette meg. A hagyaték, anyósom 78-ban bekövetkezett
halála után hozzám került.

Sárának három vagy négy zeneműve maradt meg par-
titúrában, és a versei, melyeket évekkal ezelőtt Petrovics
Emilnek adtam át, hogy találjon módot arra, hogyan te-
hetnének ezeket közkinccsé. Aztán elfelejtődött a dolog.
Petrovics meghalt, hagyatékában pedig nem találták
meg azokat a Kepes műveket, amiket rábíztam.”

Koffán Zsófia Kepes Sáráról

„Sára volt az első halott, akit életemben láttam. A rava-
talozóban közvetlen a nyitott koporsó mellett álltam. Nem
tudom elfelejteni. Volt egy pattanás az arcán. Mindannyi-
unk legnagyobb megdöbbenésére református szertartás
szerint temették el. Mi, a barátai ateisták voltunk, ahogyan
ő is. Ezért nem értettük, hogy lehet egyházi temetése?!

Tizennyolc éves voltam, amikor megismerkedtem Ke-
pes Sárával és Petri Györggyel. Életem első beteljesült sze-
relme, Fodor Ákos mutatta be őket nekem. A Nagyuvaros
utcában laktak. Sokat jártunk hozzájuk.

Ákos a Zeneakadémián tanult karvezetés szakon. Szü-
leim nem nézték jó szemmel a kapcsolatunkat. Ákossal
össze akartunk házasodni, de ez a tervünk hamar meghi-
úsult.

Sára és Gyuri viszont összeadtak minket a Nagyuva-
ros utcában. Tartottak egy esküvőt nekünk. Ők ketten
voltak a tanúk és gyártottak számunkra egy házassági
anyakönyvi kivonatot, amelyben lerajzoltak minket, be-
írták az adatainkat. Ez csak egy egyetlen egyszer meg-
köthető házasság volt, amelyet ha felbontunk ugyan-
ezen tanúk előtt, akkor többet nem lehet újakezdeni.

Később mi is összeadtuk Sárát és Gyurit.

Gyuri, Sára és Ákos tanítottak meg káromkodni is.
Megkövetelték, hogy minden gátlás nélkül jöjjön belő-
lem a trágárság. Utánoztam, ahogy Sára cigarettázott.

Máskáltunk a Tabánban és Ránki György – Hubay
Miklós – Vas István Egy szerelem három éjszakája című
darabjának a dalát énekeltük. Petri és Sára látták a szín-
házban. Nagy hatással volt rájuk.

„Ki mondaná meg hová lettek a boldogtalan álmodók
Fiatal tündöklésű testek

Fiatal napra táru-
lók

Az új törvényű szenvedélyek s a régies elégiák

Mi volt az a halálos élet s az érthetetlen ifjúság”

Sára valahogy elírta a szöveget, és azóta úgy énekel-
tük, hogy: „Ki monadná meg hová lettek a boldogtalan
álmekod mekekej”

Sára Tamáskával

Gyurinak botfüle volt, de Sára megtanította énekelni.
Kítisztította a hallását.

1965 nyarán Malgot István szobrász, Ákos barátja
kölcsonadta nekünk az érdi házát, hogy ott nyaralhas-
sunk. Gyuriék is magunkkal vittük. Sára nagyon rossz
lelkiállapotban volt, és abban bíztunk, hogy jót tesz neki
a nyaralás.

Szabados légkörben éltünk, amelybe az is beletarto-
zott, hogy nem szégyelltük magunkat egymás előtt mez-
telenül.

„Lassan hat éve lesz annak is, hogy Érden egy fán ül-
tél hajnalban, hogy verseket olvastunk, és egy lavór volt
az úszómedencénk” – ezt Gyuri írta nekem.

Mikor a nyaralásnak vége lett, Ákos szakított velem.
Nagyon fájt. Találkoztam Sárával, akkor már ők sem vol-
tak együtt Gyurival. Azt mondta nekem, hogy még egy
darabig vár Gyurira, de ha nem jön vissza, akkor már
nem is jöhet, akkor vége. Később értettem meg, hogy
már akkor az öngyilkosságra gondolt.

Ákostól és Gyuritól azt hallottam, hogy Draskóczy
Laci verte Sárát. Ezért évekkig nehezteltem rá, aztán meg-
bocsátottam azt, amiről nem tudom, hogy egyáltalán
megtörtént e vagy sem.

Sára halála után Laci fekete nyakkendőt viselt. Petrit
különösen taszította ez a gesztus, azok után, ahogy Sá-
rával bánt. Ezért írhatta Naenia című versében a követ-
kező sort: „a helyszín hitvány riporter rajzánál csak/a
gyászhajtokás férfi-ordenáreság lehangelőbb”.

Ákost rettenetesen megviselte Sára halála. Én pedig
féltekeny voltam rá, mert arra gondoltam, ha velem tör-
ténne ez a tragédia, nem rázná meg ennyire. Ákos rajon-

gott Sáraért. Ők hárman Gyuri, Sára, és Ákos intellektuálisan találták meg egymást.”

Váradý Szabolcs Kepes Sáráról

„Pap Mária révén ismertem meg Kepes Sárát 1960 táján, ők nagyon jó barátnők voltak. Nekünk Sárával külön kapcsolatunk nem volt, Mariéknál találkoztunk néhányszor, meg arra is emlékszem, hogy egyszer, amikor a szüleim elutaztak, volt nálunk egy nagyobb társas összejövetel, zongora is volt, és operát rögtönöztünk, Sára ült a zongoránál, és úgy emlékszem, hogy a férje is, akivel, azt hiszem, máskor nem is találkoztam. Sára olvasta a verseimet, és fölmerült az a terv, hogy írjak neki operalibrettót – ha jól emlékszem, egy Andersen-mese alapján. De csak beszélünk róla, más nem történt. Van egy nyomasztó emlékem is, 1960 szilveszteréről. Öten voltunk együtt egy lakásban, Pap Mari elhozta Kepes Sárát is, és ő hirtelen, minden átmenet nélkül heves zokogásban tört ki. Későbből már csak arra emlékszem, hogy Pap Mari feldúltan közölte: most tudta meg, hogy Sára meghalt, öngyilkos lett. Azt hiszem, Fodor Géza hozta a hírt, akit akkor ismert meg Mari az egyetemen. Nem tudom biztosan, de valószínűleg 1965-ben volt ez. Én akkoriban kerültem át esti tagozatról nappalira az ELTE-n, és nemsokára én is összeismerkedtem Fodor Gézával és Petri Györggyel. Kis idő múlva kialakult az egyetemen egy szoros baráti kör, amelynek mindnyájan a tagjai voltunk, és akkor ismertem meg Sára és Petri kapcsolatának történetét. Hogy én magam mikor találkoztam utoljára Sárával, arra nem emlékszem, és sajnos arról sincsenek éles emlékeim, hogy milyennek láttam őt. Én Pap Mariba voltam szerelmes akkor, és Sára nekem elsősorban Mari barátnője volt.”

Zárszó

„A leányzó nem alszik, csak meghalt”

Kepes Sára

Kepes Sára édesanyjának írt búcsúlevelében ez áll:

„Mamikám, szeresd nagyon kis Tamást édesapjával együtt (ő is szereti és őt is szeresd) utolsó pár napomban nagyon megszerettem őt emberileg – Gyurit is tartsd meg szeretetemben – neki is írtam) most neked is írom: minden papírfélét égessetek el, megnézés nélkül. Ez a legkomolyabb akaratom és utolsó kérésem, parancsom. Bocsáss meg nekem, sok fájdalmat okoztam.

A te lányod Sára”

Petri György soha nem kapta meg a neki címzett búcsúlevelet. A levél sorsáról semmit nem tudunk. Talán Fogel Mária semmisítette meg felindult állapotában, amikor rátalált lánya holttestére?

Draskóczy Tamás 1980-ban halt meg egy baleset következtében.

Kepes Sára sírja ma már nincs meg.

A Nagyfalu utca 27 alatti földszinti, sötét, kis lakásában egy idős úr él nyomorúságos körülmények között. A lakást nem újították fel, ugyanolyan, mint sok évvel ezelőtt, amikor Kepes Sára benne élt.

Kepes Sára verseire Fodor Ákos: Lehet című kötetében találtam rá (Fabyen Könyvkiadó, 1995). Fodor Örökbe fogadott versekként publikálta őket, bevezetőjében utalt rá: Sára Érintése máig eleven.

Ez az érintés késztetett arra, hogy megtudjam: ki volt ez a lány? A lány, aki több, mint Petri öngyilkos kedvese, irodalomtörténeti adalék.

Kepes Sára és barátai a háborúban vagy pár évvel a háború után született generáció tagjai. A Kádár-korszak némaságra, szorongásra kárhóztatta őket. Traumáikat nehezen, vagy egyáltalán nem sikerült feldolgozniuk.

Köszönettel tartozom mindnyájuknak, hogy szántak rám az idejükből, bizalmat előlegeztek nekem, és megosztották velem egyszerre szép, szomorú és olykor nyomasztó emlékeiket Kepes Sáráról. Türelemesek voltak, higadtak, őszinték és bölcssek.

Köszönöm Pap Máriának, aki éjszakákba nyúlóan beszélgetett velem Sáráról. Draskóczy Lászlónak, aki rendelkezésemre bocsátotta Kepes Sára hagyatékát, és fáradhatatlanul válaszolt kérdéseimre. Koffán Zsófiának, aki, annak ellenére, hogy nem szeret a régi dolgokról beszélni, kivételt tett velem. Kornis Mihálynak, aki felhívta a figyelmemet Petri György Novellatörédékére, amelyet Sáráról írt. Váradý Szabolcsnak, aki megosztotta velem Sárával kapcsolatos emlékeit, és elküldte Petri novellatörédékét. Továbbá Forgách Andrásnak és Márton Lászlónak segítségüket. Nélkülük ez az írás nem született volna meg.

Kepes Sára fényképeit, búcsúlevelét, utolsó versét Draskóczy László zeneszerző, Kepes Sára özvegye bocsátotta a rendelkezésünkre.

Kepes Sára verseit Fodor Ákos: Lehet című kötetéből idéztük.

Kínában szerzett orvosi diplomával és 25 éves klinikai gyakorlattal várom a legkülönbözőbb egészségügyi problémáiból gyógyulni vágyó pacienseimet. Szakterületem többek között:

– a stressz, depresszió, kimerültség, alvászavar, fájdalomcsillapítás,

– a szervi betegségek: emésztőrendszeri, reumatológiai, nőgyógyászati problémák

Könnyű megközelíthetőség, kulturált környezet. Mórocz Simon, 06-30-898-6800

FOGSORRÖGZÍTÉS

MINI IMPLANTÁTUMOKKAL

Több évtizedes tapasztalattal rendelkező amerikai rendszer
a fogprotézisek gyors és hatékony rögzítésére:

- minimális és egyszeri beavatkozás
- stabilan ülő fogsor
- kedvező ár
- akár a régi protézis felhasználásával is
- azonnali terhelhetőség
- nem kell többé fogsorragasztó

VÉGRE NYUGODTAN BESZÉLHET, MOSOLYOGHAT ÉS EHETI KEDVENC ÉTELEIT - AKÁR MÁR A JÖVŐ HÉTEN!

Az Ön megoldása:

Dr. Faluhelyi Péter fogszakorvos, implantológus

Master of Oral Medicine in Implantology

Rendelő a Margit híd pesti hídfőjénél, a Pozsonyi út elején

Bővebb információért itt:

06/1 239 2083

06/20 929 0701

www.drfuluhelyi.com / www.fogsorrogzites.hu

IMPLANTÁCIÓS SEBÉSZET
ÉS PROTETIKA EGY KÉZBEN

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!

ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVÁ

**Márkaszervizek és típustól
független szervizszolgáltatások;
több, mint 25 éves tapasztalattal!**

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.

XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

Schiller.hu

Újítsa meg tagságát, vagy
váljon Ön is Mazsike-taggá!

Miért jó Mazsike-tagnak lenni?

- névre szóló kártya
- kulturális, utazási, és gasztronómiai élmények
- elfogadóhelyek folyamatosan bővülő köre
- a tagsági kedvezmény vonatkozik: a Mazsike saját és partnerei rendezvényeire, kiadványaira, utazásaira

Az éves tagdíj összege 5.000,- Ft,
Nyugdíjasoknak 4.000,- Ft, befizetése
személyesen irodánkban (1063 Bp.,
Tüköry utca 3.), vagy átutalással
(bankszámlaszámunk: 11709002-
20064275) lehetséges.

Mazsike Kulturális Kártya
- a biztosan nyerő választás!

AZ ÉN LÉGITÁRSASÁGOM
2017

ELAL **אל על**
IT'S NOT JUST AN AIRLINE. IT'S ISRAEL

HOTELMARKETING
DESIGN PAINT MARKETING

Számunkra a biztonság az első!
Safety is our priority!

EL AL Izraeli Légitársaság

1052 Budapest Piarista u 4. • Tel: 06 1 266 2970 • H-P 9:00-17:00

f UPbyELALHungary
www.elal.com

